

**U ime Koalicije za REKOM,
Fond za humanitarno pravo (Kosovo)**

organizuje

**Nacionalne konsultacije sa verskim zajednicama o osnivanju
Regionalne komisije za utvrđivanje činjenica
o svim žrtvama ratova na teritoriji bivše Jugoslavije
od 1991. do 2001. godine (REKOM/KOMRA)**

[Kosovo](#), Prizren, Hotel Theranda
29.07.2010.

10:00 -10:15

Otvaranje

Moderator: Bekim Blakaj, Fond za humanitarno pravo, Kosovo
Ruzhdi Rexha, potpredsednik opštine Prizren, [Kosovo](#)
Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, [Srbija Beograd](#)

Predstavljanje učesnika/ca

10:30 – 10: 45

Zašto REKOM?

Veton Mujaj, Syri i Vizionit, Peć/Pejë, član Koordinacionog veća Koalicije
za REKOM

10:455 – 11:00

Dokumentarni film: *Marokanska komisija*

11:00 – 11:15

Tok konsultativnog procesa o Inicijativi za osnivanje REKOM

Nataša Kandić

11:15 – 11:45

Pauza

11: 45 – 12:00

Uloga verskih zajednica u procesu pomirenja

prof. Ismail Hasani, sociolog religija

12:00– 14:00

Diskusija

Moderator: Bekim Blakaj

Učesnici/ce:

Ruzhdi Rexha, potpredsednik opštine Prizren, Kosovo
Sejdi Sallahu, Vrhovni savet Islamske zajednice, Suva Reka/Suharekë, Kosovo
Lutfi Ballëk, Vrhovni savet Islamske zajednice, Prizren, Kosovo
Fitim Flugaj, Predsedništvo Islamske zajednice, Priština/Prishtinë, Kosovo
Ramadan Shkodra, Predsedništvo Islamske zajednice, Priština/Prishtinë, Kosovo
Fatmir Iljazi, Vrhovni savet Islamske zajednice, Djakovica/Gjakovë
Artur Krasniqi, predsednik Protestantske evangelističke crkve Kosova, Priština/Prishtinë, Kosovo
Bekim Beka, Predsedništvo Protestantske evangelističke crkve Kosova, Priština/Prishtinë, Kosovo
Lule Potera, administratorica Protestantske evangelističke crkve Kosova, Priština/Prishtinë, Kosovo
Besim Kryeziu, Protestantska evangelistička crkva Kosova, Prizren, Kosovo
Artan Zeka, Vrhovni savet Islamske zajednice, Peć/Pejë, Kosovo
Kujtim Paqaku, predstavnik romske zajednice pri kabinetu predsednika Kosova, Prizren, Kosovo
Sakibe Jashari, Ambasada Švajcarske, Priština/Prishtinë, Kosovo
Fehmi Maloku, aktivista Islamske zajednice Kosova, Podujevo/Podujevë, Kosovo
Liridon Kadriu, aktivista Islamske zajednice Kosova, Priština/Prishtinë, Kosovo
Muzafer Shkodra, aktivista Islamske zajednice Kosova, Priština/Prishtinë, Kosovo
Alfred Kinolli, Fisniket, Prizren, Kosovo
Isuf Halimi, Fisniket, Prizren, Kosovo
Frrok Kristaj, aktivista Katoličke crkve na Kosovu, Priština/Prishtinë, Kosovo
Pal Canaj, aktivista Katoličke crkve na Kosovu, Kosovo
Nusret Abazira, Vrhovni savet Islamske zajednice, Orahovac/Rahovec, Kosovo
Lorenc Pitaqi, aktivista Katoličke crkve na Kosovu, Đakovica/Gjakovë, Kosovo
Agron Lleshaj, aktivista Katoličke crkve na Kosovu, Đakovica/Gjakovë, Kosovo
Monah Teodor, Srpska pravoslavna crkva – manastir Visoki Dečani, Prizren, Kosovo
Monah Nifont, Srpska pravoslavna crkva – manastir Visoki Dečani, Prizren, Kosovo
Jeton Jakaj, aktivista Katoličke crkve na Kosovu, Đakovica/Gjakovë, Kosovo
Don Jeton Thaqi, Katolička crkva na Kosovu, Prizren, Kosovo
Don Pal Tunaj, Katolička crkva na Kosovu, Peć/Pejë, Kosovo
Veton Mujaj, Syri i Vizionit, Peć/Pejë, Kosovo
Ismail Hasani, sociolog relegije, Priština/Prishtinë, Kosovo
Bekim Blakaj, Fond za humanitarno pravo, Priština/Prishtinë, Kosovo
Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Beograd, Srbija
Nora Ahmetaj, članica Koordinacionog veća Koalicije za REKOM, Priština/Prishtinë, Kosovo
Greta Kaçinari, Katolička crkva na Kosovu, Kosovo

Rexhep Lushta, Predsedništvo Islamske zajednice Kosova, Mitrovica/Mitrovicë, Kosovo

Sedat Islami, Predsedništvo Islamske zajednice Kosova, Vuçitër/Vushtrri, Kosovo

Dragana Milutinović, Forum ZFD, Priština/Prishtinë, Kosovo

Nenad Popović, član porodice žrtve, [raseljeno lice iz Klinea/Klinë](#), [Beograd, Srbija](#)~~Kosovo~~

Jak Delhysa, Katolička crkva na Kosovu, Prizren, Kosovo

Ana Spaqi, Katolička crkva na Kosovu, Prizren, Kosovo

Anton Çetta, Katolička crkva na Kosovu, Prizren, Kosovo

Muhamet Cangati, Međunarodna kancelarija za vezu, Prizren, Kosovo

Andriana Čavić, Međunarodna kancelarija za vezu, Prizren, Kosovo

Jeton Blakaj, administrator Udruženja *KOPLIK*, Kosovo

Ajni Sinani, teolog Islamskog univerziteta, Kosovo

Transkript audio zapisa

Bekim Blakaj: Dobar dan svima! Dame i gospodo, jedna informacija za one kojima je potreban prevod, na kanalu broj jedan je prevod na albanskom jeziku, na kanalu broj dva je prevod na srpskom jeziku. Sačekaćemo još nekoliko minuta učesnike koji su upravo pristigli. Još jednom vam u ime Fonda za humanitarno pravo i u ime Koalicije za REKOM želim uputiti dobrodošlicu. Poštovani predstavnici verskih zajednica, poštovani zameniče predsednika opštine Prizren, gospodine Rexha, uvaženi profesore Hasani. Ovo su prve konsultacije sa verskim zajednicama na Kosovu o osnivanju Regionalne komisije za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima i teškim kršenjima ljudskih prava u bivšoj Jugoslaviji. Ovaj proces je započeo 2006. godine sa raznim konsultacijama, prvo sa nevladinim organizacijama za ljudska prava, a potom i sa organizacijama i pojedincima različitih zanimanjima, advokatima, novinarima, predstavnicima zajednice umetnika i tako redom, u nameri da se raspravlja o pronalaženju mehanizama za suočavanje sa prošlošću i otkrivanju činjenica o ratnim zločinima. Zvanično je 2008. godine osnovana koalicija nevladinih organizacija koje podržavaju ovu ideju i do sada broji više od 900 organizacija i pojedinaca koji stoje iza inicijative za formiranje ove komisije. Mi ćemo vam izneti detaljne informacije i sliku o samom toku dosadašnjih konsultacija o inicijativi za formiranje komisije. Naš kolega Veton Mujaj će vam detaljnije obrazložiti zašto nam je potrebna komisija, da skratim govor i zamolim zamenika gradonačelnika Prizrena, gospodina Rexhu da se obrati kratkim govorom u svojstvu domaćina. Gospodine Rexha, izvolite!

Ruzhdi Rexha: Zahvaljujem gospodinu Bekimu! Dame i gospodo, braćo i sestre. Kada sam bio dete, roditelji i drugovi su mi govorili da ne govorim pred religioznim ljudima, jer su mnogo veštiji od mene. Međutim, dozvolite mi da u nekoliko minuta prezentiram grad Prizren. Ukoliko prevodioci imaju problema sa prevodom imam spremljen prevod koji mogu kasnije pročitati na srpskom jeziku. Poštovani predstavnici verskih zajednica na Kosovu, Islamske zajednice, Katoličke crkve, Pravoslavne crkve, Evangelističke crkve, Protestantske crkve, Adventističke crkve. Poštovani nezavisni teolozi kao i laici spomenutih religija. Poštovana gospođo Kandić, u pozivu od strane gospođice ili gospođe Nore i gospodina Bekima za učešću na konsultacijama sa verskim zajednicama je stajalo - *Za mesto održavanja*

ovih konsultacija je izabran drevni grad Prizren koji u suštini predstavlja jedno miroljubljivo mesto i tipičan primer verske tolerancije. Ove reči su dokaz vaše spoznaje o gradu Prizrenu, šta onda ostaje meni nego da posvedočim i ponovim iste reči. Svim prisutnim želim dobrodošlicu u drevni grad Prizren, površine blizu 640 km², koji pokriva 6% teritorije Kosova. Ima 76 naselja, sa 220.000-260.000 stanovnika, od kojih 50% žive u gradu, a 50% u ruralnim sredinama. Negde oko 90% je stanovništva albanske nacionalnosti, a ostali su bošnjačke, srpske, turske i drugih nacionalnosti. Prizren je u prošlosti doživeo gorka iskustva, promene u raznim sferama koje su uticale na razvoj ekonomije i kulture. Prizren je poznat kao rodno mesto Ilira ili Dardana. Za vreme rimskog carstva poznat je pod imenom Theranda. Za vreme vizantijskog perioda poznat je pod imenom Prizrian. U dokumentima iz perioda otomanskog carstva pominjan je pod imenom Terzaliu, Eperserin i ostalim. U drugom milenijumu je bio pod slavenskim kraljevstvom. Prizren su 1204. godine okupirale bugarske snage, a zatim su ga okupirale srpske snage. S obzirom da je Prizren bio centar Ilira - Dardana, vekovima je predstavljao duh albanske kulture i arhitekture i pored svih nastojanja supersila da promene identitet i fizionomiju drevnog Prizrena, uz božiji blagoslov je ostao isti, možda i još lepši. U Prizrenu su narodi katoličke, pravoslavne, muslimanske, jerejske, protestantske i drugih vera vekovima živeli u bratskoj i verskoj harmoniji. Kao primer harmonije može da nam posluži način proslave praznika muslimana i katolika. Vama je sigurno poznato, a to je tradicija širom Kosova, da tokom praznika Bajram, ili Uskrsa, Božića, ne postoji katolik ili musliman koji neće otići za praznik drugima na čestitanje. To je tradicija i u gradu Prizrenu, koja ne može da se mimoide. Međutim, s druge strane, konkretan na primer za vreme verskog praznika Bajram ili drugih praznika, kada se ide u džamiju, idu i bošnjačke zajednice, ide i turska zajednica kao i albanska zajednica. Nema razlike. Ovo u mnogome utiče na međuverške odnose, kada nas spaja mesto i kult. Molim boga da ova harmonija bratstva i verske tolerancije, koja vlada u Prizrenu, bude primer za celokupno čovečanstvo i da zauvek traje! Još jednom zahvaljujem na ukazanoj časti koju ste mi pružili i želim vam prijatan boravak u modernom i drevnom gradu za sve ljude dobre volje. Želim vam uspeh u radu. Verujem da ste me svi razumeli i nadam se da je prevod bio u redu!

Bekim Blakaj: Zahvaljujem se gospodinu Rexha! Reč preuzima gospođa Nataša Kandić!

Nataša Kandić: Dobar dan svima! Ja vas pozdravljam u ime Regionalne koalicije za osnivanje Regionalne komisije za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima i teškim povredama ljudskih prava. U koaliciji, koju smo formirali u oktobru 2008. godine, danas ima preko 900 organizacija, udruženja žrtava, raznih civilnih grupa i profesionalnih udruženja i pojedinaca, naročito udruženja žrtava koje vezuje jedan zajednički interes, a to je odnos prema prošlosti, to nas povezuje, da je sazrelo vreme da se o prošlosti govori na osnovu činjenica, da se moraju poštovati sve žrtve, istina i činjenica o svim žrtvama i da samo na osnovu činjenica možemo izgraditi garancije da se na prostorima Balkana zločini neće ponoviti. U koaliciji ima organizacija, članova, članica koji imaju vrlo različite aktivnosti, ali ovo je jedan zajednički cilj – svi se slažemo da u tom zajedničkom zadatku se stvori komisija koja će biti... na žrtve i da verske zajednice imaju posebnu ulogu. Ja ću kasnije da govorim o tome kakve su konsultacije i rasprave sa verskim zajednicama u regionu bile do sada i verujem da će to biti važno. Sada bih predložila, kao što uvek radimo u skupovima ovakve vrste, da se ne predstavljamo samo mi na početku nego da se svi učesnici predstave, pa eto, da krenemo od Nore...

Nora Ahmetaj: Ja sam Nora Ahmetaj, član Koordinacionog veća Koalicije za formiranje regionalne komisije.

Sejdi Sallahu: Savet Islamske zajednice, iz Suve Reke/Suharekë, glavni imam Saveta Islamske zajednice u Suvoj Reci/Suharekë.

Lutfi Ballëk: Predsednik Saveta Islamske zajednice u Prizrenu.

Fitim Flugaj: Pozdravljam sve prisutne! Ja sam iz Predsedništva Islamske zajednice, službenik Islamske zajednice, Priština/Prishtinë.

Ramadan Shkodra: Ja sam službenik Islamske zajednice.

Fatmir Iljazi: Pozdravljam sve prisutne! Predsednik sam Saveta Islamske zajednice u Đakovici/Gjakovë.

Artur Krasniqi: Pozdravljam prisutne! Dolazim iz Evangelističke crkve Kosova, Priština/Prishtinë.

Bekim Beka: Pozdravljam prisutne! Ja sam iz protestantske evangelističke crkve Kosova u Prištini/Prishtinë.

Lule Potera: Pozdravljam sve prisutne! Ja sam iz protestantske evangelističke crkve Kosova u Prištini/Prishtinë.

Besim Kryeziu: Pozdravljam sve prisutne! Ja sam iz protestantske evangelističke crkve Kosova, u Prizrenu.

Artan Zeka: Ja sam imam u gradu Peć/Pejë.

Kujtim Paqaku: Pozdravljam sve prisutne! Ja sam predstavnik romske zajednice pri kabinetu predsednika Kosova.

Sakibe Jashari: Pozdravljam sve prisutne! Ja sam iz Ambasade Švajcarske u Prištini/Prishtinë.

Liridon Kadriu: Orijentalist i nezavisni novinar.

Muzafer Shkodra: Orijentalist i student pravnih nauka.

Alfred Kinolli: Centar mladih *Fisniket*.

Frrok Kristaj: Ja sam aktivista Katoličke crkve na Kosovu.

Pal Canaj: Profesor filozofije i sociologije u gimnaziji *Luigj Gurakuqi* u Klini/Klinë.

Ajni Sinani: Teolog, u ime Islamskog univerziteta, ujedno i magistar međunarodnih odnosa.

Lorenc Pitaqi: Aktivist Katoličke crkve i student pravnog fakulteta.

Agron Lleshaj: Aktivist Katoličke crkve, student novinarstva.

Monah Teodor: Ja sam monah Teodor, srpski pravoslavni manastir Visoki Dečani, trenutno sa službom u Prizrenu.

Monah Nifont: Dobar dan, svima! Pozdrav! Ja sam monah, također iz manastira Visoki Dečani, ovdje u ime pravoslavne crkve.

Jeton Blakaj: Administrator udruženja *Kon Pik Kosova*.

Don Jeton Thaçi: Pozdravljam sve prisutne. Ja sam katolički sveštenik sa službom u Prizrenu ujedno i redaktor magazina *Ibish Dolaj Drita*.

Don Pal Tunaj: Pozdrav svim prisutnima! Ja sam predstavnik Katoličke crkve.

Veton Mujaj: Veton Mujaj, *Syri i Vizionit*, Peć/Pejë, ujedno i član Koordinacionog saveta Inicijative za REKOM.

Ismail Hasani: Pozdrav svima! Ja sam doktor nauka religijske sociologije. Jedan duži period profesor na jednom od norveških univerziteta, trenutno sam rukovodilac projekta osnivanja univerziteta humanističkih, društvenih nauka. Zahvaljujem!

Bekim Blakaj: Zahvaljujem! Zamolio bih ostale učesnike koji sede tamo iza da se i oni predstave.

Anton Çetta: Pozdravljam sve! Ja sam iz Katoličke crkva, Prizren.

Ana Spaçi: Ja sam iz Prizrena.

Jak Delhysa: Pozdravljam sve prisutne! Katolička crkva, Prizren.

Muhamet Cangati: Ja sam iz Prizrena. Zahvaljujem!

Adriana Čavić: Međunarodna civilna kancelarija, Prizren.

Nenad Popović: Dobar dan svima! Ja sam sin pokojnog Dragana Popovića iz Kline/Klinë koji je ubijen kao povratnik 2006.

Bekim Blakaj: Zahvaljujem svima! Reč će preuzeti Veton Mujaj koji će govoriti o tome *Zašto regionalna komisija za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima*. Veton, izvoli!

Veton Mujaj: Hvala, Bekime! Pozdravljam sve prisutne! Čast mi je što se danas nalazim pred vama. Nataša je na početku pomenula kako je pokrenuta inicijativa, međutim - zašto jedna takva inicijativa? Inicijativa se u mnogome odnosi na ratne zločine i žrtve koje smo imali. Ideja je bila da se u svim zemljama bivše Jugoslavije, u javnosti, uspostavi jasna slika o tome šta se dogodilo. Cilj je da privučemo pažnju javnosti na žrtve. Da se građani upoznaju sa potrebama i akcijama koje je potrebno uraditi za žrtve i njihove porodice. Inicijativu je pokrenula regionalna koalicija nevladinih organizacija, udruženja žrtava, invalida koji propagiraju formiranje zvanične komisije. Sve ove organizacije, pojedinci imaju želju i vide potrebu za stvaranje regionalne komisije, koja će biti nezavisna, koja će utvrditi činjenice o ratnim zločinima, komentarisati činjenice i o drugim kršenjima ljudskih prava u bivšoj Jugoslaviji, uključujući i rasvetljavanje sudbine nestalih lica, pronalaženje nestalih osoba ili

pronalaženje njihovih posmrtnih ostataka. Porast podrške za REKOM, izgradnja modela za REKOM, formiranje rasprave sa lokalnim zajednicama i uspostavljanje komunikacije između različitih društvenih grupa povodom stvari koje su se desile u prošlosti, stvaranje klime za socijalne promene u vezi sa žrtvama i promovisanje saosećanja i solidarnost sa žrtvama iz drugih zajednica - to su pet najvažnijih elemenata kojima se možemo solidarizovati sa žrtvama. Zašto jedna takva komisija? Formiranjem komisije sprečilo bi se da se u javnosti iznose određene laži ili ako su već iznesene, onda se može reći koliko su verodostojne ili bi mogli doći do jedne istine o tome da li je to što je preneseno verodostojno, da li je to istina ili laž. REKOM može da pomogne javnoj platformi za glas žrtava i uz pomoć glasova žrtava poboljšavaju se izgledi za saosećanje, poštovanje i solidarnost sa žrtvama. Često jednu etničku grupu nismo mogli da prihvatimo kao žrtvu. Realno gledajući, u mnogim zemljama različite etničke grupe su žrtve u različitim oblicima. Mi često mislimo da su samo na Kosovu bile žrtve i da je samo na Kosovu bio rat, ali isto tako znam šta se dešavalo u Bosni, znamo šta se desilo u drugim zemljama, tako da sa ovom zajedničkom inicijativom možemo pojačati glas žrtava. Poseban element koji dobivamo ako se formira komisija je da možemo imati registrovane žrtve i nestala lica i da jednom i zauvek zaustavimo manipulaciju brojkama onih koji su nestali ili koliko ih je ubijeno. Često se ovim ciframa manipuliše. Komisija može da pomogne tužiocima za ratne zločine pružajući im dokaze, podstičući svedoka, žrtvu da učestvuju u suđenjima za ratne zločine kao i u kompletiranju dosjea određenih slučajeva. Komisija može da pomogne postojećim zvaničnim komisijama u otkrivanju skrivenih masovnih grobnica i sudbine nestalih osoba. Može se stvoriti razumevanje i tolerancija, da se vrati dostojanstvo žrtvama i njihovim porodicama. Na koji način, odnosno kako mogu ove stvari da se urade? Komisija, proizašla ili inicirana od strane porodica žrtava, udruženja, koju čine stručnjaci različitih oblasti koji uživaju poverenje ljudi, bi bila nezavisna regionalna komisija. Nju će formirati države nastale raspadom bivše Jugoslavije. Ona mora biti nezavisna od svojih osnivača i fokusiraće se na iskustvo žrtava. Bila bi privremeno telo. U poređenju sa sličnim komisijama u svetu, specifičnost ove komisije je upravo to što obuhvata više država, sve zemlje koje su proizašle iz bivše Jugoslavije. Regionalna komisija treba da je vansudsko telo, sa mandatom koji će obuhvatati teške zločine izvršene u periodu od 1991. do 2001. godine. U okviru ovog vansudskog tela organizovaće se javno slušanje žrtava. Ponavljam, ovo vansudsko telo iznosi zaključke u vezi sa činjenicama koje prikupi na osnovu svojih istraživanja i činjenica utvrđenim od strane sudstva, ali ne iznosi pravne zaključke. Komisija će imati ovlašćenje da intervjuiše svakoga ko pruža relevantne informacije od značaja za rad komisije, pozivaće predstavnike institucija, političkih grupa i verskih zajednica da iznesu svoja mišljenja vezana za mandat komisije. Telo koje će se baviti samo činjenicama o ratnim zločinima, koje su proverene od strane najmanje dva izvora. Ideja je da za određen slučaj treba potvrda najmanje od dva izvora. Nije sud, ali može da imenuje počinioca i one koji su odgovorni za ozbiljne zločine, kao i da preporuči mehanizme za uklanjanje iz institucija ljudi odgovornih za teška kršenja ljudskih prava. Istražno telo koje saraduje sa zvaničnim komisijama za nestala lica, sprovodi istragu o sudbini nestalih lica. Telo koje stvara preporuke u okviru programa reparacija za žrtve u obliku materijalne kompenzacije, traženja oprostaja, izgradnje spomenika, memorijalnih centara, mapa sećanja. Pouzdano telo, koje se sastoji od istaknutih pojedinaca u svojim zemljama i regionu, predstavnika različitih etničkih grupa, verskih zajednica, imenovanih i izabranih na osnovu precizno određenih kriterija. Ideja je da osobe koje sačinjavaju regionalnu komisiju budu kredibilne osobe, da uživaju ugled i poverenje, što znači da nisu politički opredeljeni, nego da su profesionalci. Ovo je bio uvod - zašto upravo ovakva komisija. U tačkama koje slede ćemo malo opširnije razmotriti i druge detalje. Toliko od mene za sada.

Bekim Blakaj: Zahvaljujem Vetonu! Veton je u jednom trenutku pomenuo da je bilo mnogo sličnih komisija u svetu, gde je bilo rata, nakon toga su formirane komisije. Naša koalicija nevladinih organizacija koje podstiču ideju o osnivanju regionalne komisije u mnogome je iskoristila iskustvo ovih komisija i pokušali smo da saznamo koje su nedostatke imale ove komisije, da se ukaže na njihove greške koje ne smeju da se ponove, upravo je to razlog zašto smo konsultovali šire društvo, civilno društvo i razne institucije, verske zajednice. Uočili smo sa u slučajevima kada nije konsultovano civilno društvo, rad komisije nije dobio podršku. Mi smo danas odabrali za vas jedan kratak dokumentarni film u vezi sa komisijom koja je osnovana u Maroku. Međutim, iako nismo mogli da zamračimo dobro salu, nadam se da ćemo moći odgledati dokumentarni film.

Bekim Blakaj: U dokumentarnom filmu ste mogli se da vidite značaj javnog slušanja. Nakon mnogih dešavanja... Zato molim gospođu Natašu Kandić da nam detaljno iznese dosadašnji razvoj konsultativnog procesa REKOM-a i da ovim završimo informativni deo, a onda da nastavimo nakon pauze za kafu debatom i kratkim izlaganjem uvaženog profesora Ismail Hasani. Izvolite, gospođu Kandić!

Nataša Kandić: Izvinite što se film ne vidi onako kako bi trebalo da se vidi, zbog svetla, ali smo smatrali da je dobro da ga prikažemo i u ovakvim uslovima. I kao što je i Bekim rekao, naš cilj je bio da filmom pokažemo moć javne reči, žrtava i istovremeno da se vidi koja je uloga članova komisije. Primetili ste kako članica komisije kaže da je njihov zadatak da pokažu solidarnost, saosećanje i da pokažu sigurnost žrtvama, da su im bitne žrtve. E to je ono što je problem u ovom delu Balkana. Ne postoji solidarnost sa žrtvama, ne postoji klima saosećanja sa žrtvama, žrtve se pominju samo u određenim danima kada su obeležavanja teških zločina, posle toga žrtve padaju u zaborav. Ova članica komisije naglašava koliko je bitno da se žrtvama pokaže da su one svima bitne i zbog prošlosti, ali i zbog budućnosti. Ukoliko u regionu ne bude snage za sagledavanje prošlosti na osnovu činjenica, na osnovu iskazivanja poštovanja prema žrtvama, bojim se da onda nema izlaza, nema otvorenih vrata. Ja vas samo podsećam na reči obične žene iz filma, koja kaže – *Hvala vam za ova otvorena vrata*. Ja mislim da čitava naša inicijativa za osnivanje regionalne komisije je da otvara vrata koja su... koja moraju da pogledaju vrlo dobro u prošlost, u ono što se dogodilo, ali moraju da su otvorena prema budućnosti. Otvorena vrata imaju smisla, mogu da doprinesu novom odnosu prema budućnosti i prošlosti samo ukoliko se zasnivaju na činjenicama, poštovanju prema žrtvama i jednoj novoj klimi u regionu, a to je klima solidarnosti. Samo pod tim uslovima mi sa ovog dela Balkana imamo šansu za budućnost. Ova ideja nevladinih organizacija nema šanse na uspeh ukoliko ne postane državni projekat. Da bi postojao državni projekat uloga verskih zajednica je veoma važna. Uloga udruženja žrtava i njihovo angažovanje je takođe veoma važno. Ali, pridobijanje velikog broja stanovnika je takođe uslov da inicijativa postane državni projekat. Nije mala stvar da se stvori jedna regionalna koalicija – udruženja, organizacija koje godinama nisu imale nikakvu komunikaciju. Nije jednostavno povezati udruženje žrtava – albanskih žrtava, srpskih žrtava, nije jednostavno povezati sva udruženja žrtava iz cele bivše SFRJ. Ali, civilno društvo je to uspelo. To smo uspeli. To je jedan veliki korak naspram zvaničnog političkog života. Vi vidite da normalizacija političkih odnosa ide veoma sporo, ali uvek u istoriji društava koje su imale ratove prvo postoji jedan civilni korak, a onda pod pritiskom civilnih organizacija i institucije i države menjaju polako svoj odnos prema vrednostima i prema potrebi da budućnost bude demokratska. Bivša SFRJ i ono što se na ovim prostorima dogodilo je jedinstven slučaj. Nema primera da je bio regionalni rat u svetu, da su žrtve svuda rasute, da je danas teško doći do počinitelaca, da je lako izbeći pravdu, ali se pokazuje da ukoliko se poboljšavaju odnosi između država, između društava, između civilnih grupa, polako se stvara klima u kojoj može da bude

više šanse za stvaranje prihvatljivog društvenog života u kojem će biti poštovanja za žrtve i manje neprijateljskog tona i optuživanja. Potrebno nam je konstruktivno vreme, potrebno nam je da mislimo da nam je potrebna budućnost u kojem neće biti ubijanja, u kojem neće biti pljačke iz etničkih razloga. Uvek će biti kriminala, ali posle ratova, i to je nešto što učimo iz iskustva drugih, uvek se kriminal povećava, a takvo vreme zahteva takve političare kojima je cilj da stvore društvo u kojima će pojedincima, a naročito onima koji su patili u prošlosti biti bolje. Kakve su nam šanse? Šanse postoje, zato što postoji jaka potreba. Zamislite, prošlo je 19 godina od početka rata u Hrvatskoj, pre 15 godina je završen rat u Bosni i Hercegovini, prošlo je 11 godina od zločina na Kosovu. Mi još uvek imamo između 16.000 i 17.000 onih o čijoj sudbini se ne zna, čiji posmrtni ostaci još uvek nisu pronađeni. Život porodica koji tragaju za posmrtnim ostacima svojih najbližih je teško opisati, a morate priznati, da se o tome malo govori ili da malo ima solidarnosti, bilo gde, na Kosovu, u Srbiji, u Hrvatskoj, u Crnoj Gori. Makedonija toga ima malo. Potrebno nam je da nađemo instrumente kako ćemo stanovnike sa teritorije bivše SFRJ da pridobijamo za ovu temu. Danas je svima dosta priča o ratovima. Danas je svima dosta priče o žrtvama. Svi bi hteli bolji život. Političari pričaju o ratu i o zločinima kad dođu izbori, a onda nastupi vreme kada su žrtve, porodice prepuštene same sebi. Nije lako pridobiti, a potrebno nam je veliki broj, milioni ljudi da ih pridobijamo za inicijativu. Računamo da verske zajednice, crkve, Katolička crkva, pravoslavna, adventističke crkve, jevrejske zajednice mogu jako puno da pomognu, da njihova uloga u procesu pomirenja ili zovimo ga u normalizovanju života, u stvaranju klime saosećanja i solidarnosti mogu jako puno da pomognu. Mi smo krenuli najpre sa konsultacijama sa verskim zajednicama u Hrvatskoj. Prošle godine, u Zagrebu i Osijeku, mi smo organizovali informativnu debatu i jako puno nam je pomogao jedan južnoafrički biskup. On je bio svedok pred Južnoafričkom komisijom. To je božji čovek koji razume važnost pomirenja, ali isto tako koji pledira na iskazivanje poštovanja prema žrtvama. U Hrvatskoj su nam jako puno pomogli Franjevci, koji imaju jako veliko razumevanje i jako potrebu da budu angažovani u ovom procesu, koji su nam pomogli da napravimo i da konsultacije u Srbiji 16. juna budu jako konstruktivne i jako dobre. Mi smo većini poslali komentare, predloge i mišljenja sa konsultacija u Srbiji u kojima možete da vidite koliko postoji zajedničkih stvari među različitim religijskim zajednicama, saglasnost da verske zajednice treba da podrže inicijativu, da pomognu da ona postane državni projekat. I bilo je naravno pitanja da li postoji dovoljno političke volje da se do toga dođe. Bilo je pitanja – zar nisu dovoljna suđenja za ratne zločine? Onda smo razgovarali o tome i argumentima pokazali da suđenja za ratne zločine jeste važna, ona donose sudske zaključke i sudske činjenice, ali javnost o tome nedovoljno zna. Sudske činjenice će biti predmet istraživanja brojnih istoričara, sociologa, pravnika, politikologa, ali je nama potrebno nešto više od fokusiranja na optužene. Znači, uloga žrtava u suđenjima za ratne zločine je vrlo ograničena, a njih sud poziva samo da bi dokazao krivicu onih koji su optuženi. Sud ima pravo da prekine svaku žrtvu, i žrtvu najužasnijih zločina zato što sud ima svoju proceduru, pitanja koja su za sud vrlo relevantna da bi dokazao odgovornost optuženih. Znači, prekidanje koje je dopušteno po zakonu, može vrlo da uznemiri žrtve, svedoke i da ih dovedu u situaciju da se pitaju – pa kakva je to pravda? Nama je potrebno, pored suđenja, upravo ovo što smo videli na filmu, a to je da žrtve neometano govore - da čitava regija, znači države stvorene na teritoriji bivše SFRJ da mogu da slušaju žrtve iz svih ratova, da možemo da stvorimo novi vrednosni sistem poštovanja žrtava i da na osnovu činjenica znamo šta se kome dogodilo. To je jedina naša šansa za izlazak i za odnos prema prošlosti koji će da donese dobrobit. Užasne stvari su se dogodile, ali mi moramo da nađemo načina da se ispravno odnosimo prema teškom nasleđu. Komisija treba da nam posluži da pamtimo, da svi pamte šta se dogodilo. Činjenice će lako da pokažu šta se dogodilo. Mi moramo da znamo imena žrtava, i da stalno imamo u vidu da smo obavezni prema budućim generacijama, obavezni u istorijskom smislu da učinimo svako iz ugla profesije, iz ugla zajednice kojoj

pripada i na kraju iz ugla toga što smo svi pripadnici ljudskih zajednica, da sprečimo da se budućim generacijama dogodi ono što se događalo, počevši od '91. godine, događale su se ružne stvari i pre toga, ali polazimo od toga ako govorimo o ratnim zločinima onda moramo da poštujuemo međunarodno prvo koje kaže da od tada su se događali ratni zločini. Mi smo rekli da mandat treba da bude do kraja 2001. godine zato što su se tada učestalo događala teška krivična dela koje su u vezi sa ratom i oružanim sukobima, ali to je još uvek na raspravi. Međutim, u raspravama, a do sada smo održali oko 100 rasprava u svim društvima bivše Jugoslavije, uključujući da smo sada 3. jula imali i debatu u Makedoniji, je istaknuto da su se i posle toga događala ubistva, nestanci, koji su se završavali smrću, a u vezi sa ratom. Zadatak komisije će biti da ispita i sve te slučajeve i da se žrtve ne zaborave, da i njihova imena i stradanja budu deo poimeničnog registra žrtava, kako civilnih tako i naravno vojnih žrtava, zato što je važno imati bilans ljudskih gubitaka u svakom društvu. Mi danas nećemo da govorimo o nacrtu statuta komisije, zato što mislimo da na prvom skupu predstavnika verskih zajednica, možda je to i suviše veliki zadatak, ali nam je cilj da do 10. decembra 2010. godine u raspravama oblikujemo nacrt i da statut bude prezentovan 10. decembra na Međunarodni dan ljudskih prava u Sarajevu; da u martu, aprilu i maju organizujemo kampanju prikupljanja milion potpisa i da 1. juna 2011. godine parlamentima na teritoriji bivše Jugoslavije predamo statut regionalne komisije, uz podršku milion potpisa. Dogle, treba da rešimo veliki broj pitanja koja su još uvek sada na javnoj raspravi. Za sada, imamo podršku Evropske zajednice, ali nije to najbitnije. Mi moramo da dobijamo podršku javnosti u svim zemljama nastalim na teritoriji bivše Jugoslavije. Mi sada počinjemo kampanju koja će se sastojati u zagovaranju inicijative naspram političara. 30. avgusta 2010. godine imamo sastanak sa hrvatskim predsednikom Ivom Josipovićem, tražićemo sastanak sa predsednikom Srbije. Pre dve nedelje u Skupštini Crne Gore, u organizacija parlamenta Crne Gore, vodila se ovakva rasprava. Znači, to je prvi zvanični odgovor da je parlament Crne Gore podržao inicijativu za osnivanje regionalne komisije za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima i žrtvama. To je veliki podstrek, ali svi kažu – pa lakše je u Crnoj Gori nego u drugim društvima. Sada nam predstoji veliki korak, znači idemo prema političarima. Računamo da ćemo dobiti podršku verskih zajednica i ovo je danas prilika da nam vi govorite kako vi vidite proces pomirenja ili ono kako mi zovemo u našim raspravama – proces stvaranja klime solidarnosti, saosećanja i poštovanja. Posle pauze i posle izlaganja profesora Hasanija, biće to vaše vreme, vaše reči, koje je vaše mišljenje, koje je za nas veoma važno i molim vas vodite računa da nam je potrebna jedna konstruktivna reč, podrška u pozitivnom smislu i što više predloga i saveta kako u ovom trenutku, kada ima dosta nepomirljivosti, kako verske zajednice mogu da pomognu da dođemo do cilja i da pomognu u pridobijanju podrške za inicijativu. Eto, ja sam tri minuta prešla dozvoljeno vreme, pa se izvinjavam zbog toga!

Bekim Blakaj: Zahvaljujem se Nataši! Pozivam vas na kafe pauzu, za koju se nadam da će nam staf hotela omogućiti da popijemo ispod tende na terasi. Zahvaljujem!

Bekim Blakaj: Počinjemo sa drugim delom sesije konsultacija. Verujem da ste se koliko toliko osvežili kafom. Zamoliti ću profesora Ismail Hasani, koji će nam nešto više govoriti o ulozi verskih zajednica u procesu pomirenja. Professore, izvolite!

Ismail Hasani: Zahvaljujem uvodničaru! Čast je biti pred jednom ovakvom inicijativom, grandioznim projektom, koji za jugoistočnu Evropu ima smisla na putu daljeg integrisanja regiona u Evropsku uniju, kada je na čelu ovog projekta gospođa Kandić, koja svojim primerom beskompromisne borbe na pronalaženju i identifikovanju zločinaca je ujedno najbolji primer kako je moguće da se čovek zalaže za svoje ideale, da pokaže osećaj humanosti a istovremeno može sebi stvoriti neprijatnu situaciju od strane pripadnika svoje

etničke grupe. Već nekoliko godina živim u zemlji u kojoj se protestantska crkva drži parole *Believing without belonging*, što znači da su svi Norvežani članovi Norveške protestantske crkve, bez obzira na stepen religioznosti. Na Kosovu, kao multietničkom i multireligioznom društvu, i celokupnom regionu jugoistočne Evrope, veoma je važno da verske vođe, predstavnici različitih verskih zajednica, u ovom procesu budu među prvima. Sve verske zajednice na Kosovu snose odgovornost pred istorijom, ne za poduhvate, već za nemar i neodgovorno ponašanje, za ono što se desilo na prostorima bivše Jugoslavije. U istoriji istočne Evrope se zna za ljude koji su samopožrtvovani, kao što na primer mi Albanci imamo Gonxhe Bojaxhiu, tj. Majku Terezu. Ali, možda istraživači, teolozi i drugi ljudi koji su direktno uključeni u verske aktivnosti osećaju se prozvanim da odgovore da li imamo ličnost unutar verskih zajednica, ne samo na Kosovu već i na celoj teritoriji bivše Jugoslavije, sa izuzetkom nekih slučajeva, koji se zalažu za zaštitu osnovnih ljudskih prava. Toga nije bilo u velikom broju slučajeva, samo u nekoliko slučajeva. Želeo bih danas, u inicijativi, da pred sobom imam nekoga ko je doživeo strahote rata na Kosovu – siročad, ili dete koje je doživelo krvoproliće svojih roditelja, kome je ubijen otac ili majka, i još mnoge druge. Ko će ove ljude da dovede pred nas? Mislim da je prvo i poslednje pitanje koje čovek postavi tokom svog života - ko sam ja, u smislu duhovne pripadnosti? Pitanje religije, odnosno verske pripadnosti je prvo pitanje koje dete postavi čim postane svesna osoba, koje je takođe i poslednje pitanje, pre okončanja života. U tom smislu, smatram da primeri koje imamo širom zemaljske kugle, a posebno verski lideri u Južnoj Africi treba da posluže kao model za ljude iz svih verskih zajednica na Kosovu i regionu. Postoje razni istraživači koji jednostrano smatraju Balkan arenom istorijskih krvavih sukoba. U tom kontekstu, Srbe i Albance stalno pokušavaju da predstave kao etničke zajednice, nacionalne i verske entitete u neprekidnom istorijskom sukobu. Poštovani, ovo ne stoji! Istorija govori o sukobima, sukobu i ratu ne samo između Albanaca i Srba, ali i drugih na ovim prostorima. Dobro je da lideri verskih zajednica raščiste poslove unutar svog okvira, stvore klimu harmonije, brinu o svojim vernicima, osiguravajući im potpunu versku slobodu, ne ekstremizam, što je prvi korak da se dobije pravo da zajedno sa drugim verskim zajednicama pruže ruku Inicijativi za REKOM. Šta mislim pod ovim? U globalnim razmerama ideja komunizma oživljava, pomirenje između različitih verskih opredeljenja. Ali ideja minijaturnog komunizma u okviru verskih zajednica bi trebalo da bude moto svake verske zajednice na Kosovu. Svedoci smo da u poslednjih nekoliko godina postoje nesrazmerne aktivnosti u okviru verskih zajednica, postoji kontaminacija ambijenta unutar samih verskih zajednica. One imaju problem sopstvene identifikacije u opštem društvenom kontekstu, koji društvo ponekad ne shvata, da ne kažem prezire. Ja smatram da verske zajednice mogu biti jača strana ovog grandioznog projekta. Ja ne smatram da se dovodi u pitanje milion potpisa za ono što je REKOM-ov moto, nego smatram da u istočnoj Evropi i to u bivšoj Jugoslaviji, ljudi su umorni, ne samo scenama rata, silovanjima i ubistvima, ponekad i blagoslovom verskih zajednica koji su dozvolili silovanja. Ali postoje ljudi koji su umorni i od izjavljivanja praznih fraza verskih zajednica, ne samo protiv onoga što se desilo, već i prema nastojanjima za budući razvoj jugoistočne Evrope. Ovo je životna šansa svih verskih zajednica, ne samo na deklarativni način da podrže ideju REKOM-a, nego je jedina šansa, uslovno da kažem, da se oslobodimo onoga što je propušteno do sada. Videli smo priču o Maroku, bilo je potrebno mnogo godina da vođe verskih zajednica svojim ličnim primerom budu inicijatori pomirenja. Mislim da nije trenutak da optužujemo ljude, već je vreme da se deluje i oni koji sebe nazivaju duhovnim vođom jedne verske zajednice i predstavljaju zajednicu, dobro je da podrže ideju REKOM-a. Da se na misama, za vreme verskih rituala, za vreme raznih svetih verskih praznika, dobro je iskoristiti razna okupljanja, formalna, neformalna, u crkvi, džamiji, u drugim verskim objektima, da se diskutuje, razgovara, da se izvrši senzibilizacija šire javnosti za ideje Inicijative za REKOM. Ali, narodi Balkana imaju istorijsku odgovornost da opravdaju sebe. I, nije u prirodi verskih zajednica da izađu u javnost

i zatraže izvinjenje u ime naroda. Rimokatolička crkva niti jednom nije imala potrebu da izađe u javnost i zatraži izvinjenje za krstaške ratove. Međutim, Rimokatolička crkva je kroz različite poruke preko poslanika, kroz razne mudre poruke, konstantno svojim postupcima nastojala da krstaške ratove ostavi u dalekoj istoriji, u smislu katastrofe koja se desila čovečanstvu. Političari su odgovorni za traženje oprostaja! Oni imaju tu obavezu, jer u krajnjoj instanci, oni su glavni akteri nesreća koje su dogodile narodima u jugoistočnoj Evropi. Zadatak slugе božijeg, ljudski zadatak, predstavnika određene verske pripadnosti, je poruka mudrosti, dostojanstvenog pojavljivanja pred vernicima i konstantnog mimoilaženja konfliktnih situacija. Da uzmemo za primer to da treba obavezno isključiti iz rečnika Srpske pravoslavne crkve termin - Kosovo i Metohija. Želim otvoreno da govorim do kraja, kao što na primer nisu na čast verski lideri koji ne poznaju u potpunosti versku doktrinu, ne samo svoju, nego sve verske doktrine u okviru multietničkog društva. Želim da se vratim još jednom ideji REKOM jer danas smo ovde da kroz konkretne predloge koje očekujem od učesnika pokušamo shvatiti značaj inicijative, dok predstavnike verskih zajednica pozivam da ne propuste poslednju šansu i pokažu da na Balkanu, na ovim koordinatama Evrope postoje ljudi koji žele i mogu da se suoče sa stvarnošću, sa onim što se dogodilo i da ne iskorištavaju žrtve ratova od '20-tih godina pa na ovamo samo radi svog sopstvenog interesa za vreme raznih verskih praznika, raznim godišnjicama, već da ukažemo žrtvama da ih otvoreno podržavamo. Jer, dok žrtvu skrivamo iza zavese, ne možemo pretendovati da smo verska, ljudska zajednica koja zaslužuje jednu dostojnu budućnost, jer ne postoji verovatnoća da zauvek na ovim koordinatama ostanemo uplakanog lica, i da jadikujemo - *pogledajte šta nam se desilo!* Mnoge narode su zadesile tragedije. Zamislite Nemačko-norveški rat! Ljudi imaju memorijale. Bio sam gost norveškog parlamenta i ispred glavnog ulaza članova parlamenta Norveške stoji zlatna knjiga u kojoj su ugravirana imena 10.000 žrtava koja su završila u moru za vreme rata sa Nemicima. Članovi norveškog parlamenta su prinuđeni da prođu pored imena koja su tamo ugravirana, pre nego što uđu i donesu odluku o budućnosti svoje zemlje. Budite uvereni, Norvežani nemaju osobinu da jadikuju o tome šta im se desilo, kao što je imamo mi, narodi istočne Evrope. Pamтите, ne treba zaboraviti šta se desilo, ali u isto vreme podstakni sebe na projekciju budućnosti. Niti jedna sveta knjiga na osnovu koje deluju verske zajednice na Kosovu nema drugu poruku nego ovu koju sam parafrazirao. Hvala vam na pažnji, počastvovan sam time što sam imao priliku da zajedno diskutujem sa vama na sastanku ovog formata. Hvala vam!

Bekim Blakaj: Zahvaljujem se profesoru Hasaniju na ovom impresivnom govoru, mudrim porukama i visokom vrednovanju Inicijative za REKOM. Sada ćemo otvoriti diskusiju. Iz razloga jer se sve snima što se ovdje kaže i iznese, zamolio bih vas da se predstavite pre svog govora, zatim se na osnovu toga piše jedna vrsta izveštaja. Zamolio bih vas da se jave oni koji žele da uzmu reč!

Ramadan Shkodra: Pozdravljam celokupnu inicijativu! Počastvovan sam prisustvom gospođe Nataše Kandić kao velike aktivistkinje koja je dosta učinila za žrtve kao i za otkrivanje zločina koji su počinjeni na teritoriji bivše Jugoslavije. Podržavamo inicijativu za REKOM, ali želim da nešto kažem i pojasnim neke stvari. Slušao sam pažljivo izlaganje dr Hasana, kojeg poznajem odavno. To je jedan poštovani profesor koji je doprineo dosta u ovoj oblasti. Ali, ipak želim da kažem da su verske zajednice na Kosovu posle rata među prvim institucijama uspostavile međusobnu saradnju i formirale Međuverski savet i to na najvišem nivou. Imali su sastanke na međunarodnom nivou, gde su bile zastupljene tri tradicionalne verske zajednice - bivši muftija Kosova dr Boja, bivši biskup Sopi kao i časni, ugledni predstavnici manastira Dečani. Ovim želim da kažem, onoliko koliko nam je pružena prilika, kakav je bio ambijent, verske zajednice na Kosovu su pokušale da daju svoj doprinos i danas

četiri verske zajednice prisustvuju skupu radi davanja podrške inicijativi, profesor, pod blagoslovom predstavnika Islamske zajednice, po zahtevu muftije, predstavnici Katoličke crkve, naravno na zahtev poštovanog biskupa, tu su i predstavnici protestantske i pravoslavne crkve. Konflikte na Kosovu i na prostorima bivše Jugoslavije nisu izazvale verske zajednice, iako su verovatno odgovorne, jer su često iskorišćene kao pokretač sukoba ili kao sredstvo, ali inicijativu podržavaju. Ovo je bilo toliko da pojasnim. Imam još nešto da razjasnim, profesore ne znam koliko ćete se vi složiti sa ovim. Nazvao si albansko-srpski sukob, kako ono beše epizodni... pa nije baš epizodni. Ovo je moje mišljenje. Povrh toga, Srbi i Albanci imaju problem teritorije i mislim rešenjem statusa Kosova, rešiće se i taj problem i mi smo ovde danas opušteniji, govorimo na jedan mnogo opušteniji način ... Uzeli ste za primer Norvešku. Ali, Norvežani i Nemci su rešili problem. Oni nemaju sporova i gledaju jedni drugima u oči. I mi mislimo da ćemo se sa srpskom zajednicom gledati u oči i početi da priznajemo zločine koje smo uradili. Ukoliko imam vremena, rekao bih dve stvari iz svog ličnog iskustva. Meni kao novinaru, publicisti, prošle godine je dodeljeno da napišem monografiju za naše radnike - za imame koji su ubijeni tokom rata. Suočio sam se sa porodicama koje su izgubile ljude, decom bez roditelja, koja traže pravdu, koja žele da ispričaju svoju priču, svako ima svoju priču, priče o onima koji su izdvojeni iz grupe ljudi i zatvoreni, kako su mučeni. Ispričaće vam način na koji su ubijeni, kao im je na primer sin ili kći ubijena pred njihovim očima. Možete pronaći ispovest, imao sam priliku da čujem priču iz zatvora Dubrava/Dubravë, i mnoge druge priče o deportaciji. Podržavam gospođu Kandić i inicijativu jer postoji potreba za javnim slušanjima, ljudi imaju potrebu da ispričaju i od ovoga ni verske zajednice, ni etničke zajednice ni narod neće izgubiti ništa, samo ćemo se opustiti i pogledati situaciji u oči, upoznaćemo realnost kakva zaista jeste. Kada saznamo realnost, ono šta se dogodilo dogodilo se, nema povratka. Režim koji je izazvao patnju, hvala dragom bogu njega više nema, sada je druga situacija. Zajednički interes koji nas vezuje i kao verske zajednice, i kao nacionalne zajednice, i kao države koje su na ovom području, jeste integracija u Evropu i napredak. Toliko sam htio, nadam se da nisam prekoračio vreme. Hvala vam!

Bekim Blakaj: Hvala vam puno, gospodine Shkodra. Sada ću reč dati profesoru Hasani!

Ismail Hasani: Ne želim zloupotrebiti vreme koje je predviđeno za govor, ali u kontekstu onoga kako ja to vidim, samo ću kratko sa punom ljudskom odgovornošću reći da je sukob između Srba i Albanaca epizodne prirode. Znači, mislim na istorijske dokaze o antiotomanskoj koaliciji, bitci na Kosovu 1389. godine, u kojoj se Srbi i Albanci nisu borili jedni protiv drugih. Normalno da su Albanci ovde bili stalno hendikepirani, teritorija im je bila oduzeta i ja se slažem sa gospodinom Shkodra u tom smislu. Ali, u raznim istorijskim studijama, analizama i različitim naučnim tumačenjima istorija ne tretira se samo ono što se dogodilo juče, ono što se desilo u bliskoj budućnosti. Istorija je stara i u tom smislu ja smatram da postoje mnogi drugi slučajevi međuetničkih sukoba na ovoj zemaljskoj kugli koji traju vekovima. Tačno je da je bilo i drugih sukoba između Srba i... ali je postojala harmonija i danas postoji harmonija između Srba i Albanaca, bilo da je otvorena, a poneka čak i sinkretična. To mi svi znamo. Toliko, zahvaljujem!

Bekim Blakaj: Hvala vam puno! Želeo bih da od vas čujem više o ulozi verske zajednice, njena razmišljanja o procesu relaksacije odnosa koji će nas dovesti do pomirenja, ili eventualno ako neko ima bilo kakva pitanja o inicijativi REKOM-a, verujem da su panelisti spremni da vam odgovore. Gospodin Sinani je zatražio reč malo ranije, onda Kujtim i zatim gospodin Flugaj.

Ajni Sinan: Ja sam teolog, predstavnik muslimanske zajednice. Takođe pozdravljam inicijativu i učesnike. Koliko sam čuo ovde, posebno u prvom delu, prisutna je poruka pomirenja i cilj REKOM je upravo da mi kao narodi, kao zajednice zbližimo se jedni sa drugima. Takođe je ovde naglašeno, i g-đa Kandić je naglasila i takođe su i prethodni govornici naglasili, da prošlost ne treba zaboraviti, ali o istoriji uvek moramo govoriti činjenicama. Uvaženi profesore Hasani, ukoliko se pozabavimo istorijom albanskog i srpskog naroda, nesporna je istorijska činjenica da odnosi albanskog i srpskog naroda, nažalost, nisu bili dobri. Takođe, i nedavni genocid koji se dogodio na Kosovu nije se desio slučajno. Vi znate dobro, da je ovo albansko tlo, Kosovo, i mnoge druge albanske teritorije, okupirala Srbija. Dakle, čak i sa povlačenjem Otomanskog carstva, nažalost, blagoslovom zapadnih zemalja nastupila je nepravedna podela albanske teritorije, kao ni za jedan drugi narod, ni za jedno drugo mesto bilo gde u Evropi, iz nama manje-više poznatih razloga, ali ne želim da se ovdje zaustavim. Sigurno da imamo suviše gorku prošlost, ali ovde je naglašeno da prošlost ne treba zaboraviti, ali uvek treba da razmišljamo o budućnosti, i da budućnost izgradimo u duh tolerancije, međusobnog poštovanja, kako ljudi, tako i verskih zajednica. Koliko sam primetio, profesor Hasan pominje dve verske zajednice, možda nisam u pravu, ali čini se kao da je izvršio neku vrstu poređenja između islamske i pravoslavne verske zajednice. Nisam ovde došao u tu svrhu, ali mislim da je to pogrešno, jer smo ovde na Kosovu imali narod koji je bio potlačen, ubijen, i vrlo dobro znamo da je bilo pravoslavnih sveštenika koji su izašli i blagoslovili zločine koji su učinile srpske paravojne jedinice na Kosovu, paramilitarci koji su ubijali civile, starce, žene i sve ostale, dok sa druge strane, nismo imali, niti znam da je postojao hodža koji je izašao i blagoslovio našu borbu sa pozivom da ubijamo srpske civile. Možda je bilo ubistava civila ovde na Kosovu... Dakle, ponavljam trebamo biti obazrivi u vezi sa ovim, jesmo za to da treba izgraditi budućnost, trebamo biti obazrivi, jer i dan danas, i u ovom trenutku kada o ovome govorimo, Srbija ne prestaje da pretenduje na Kosovo. Mišljenja sam da i odnos srpske crkve u tom pogledu nije objektivn. Hvala!

Bekim Blakaj: Zahvaljujem! Želim vas zamoliti da se držite teme i da vidimo kakvu ulogu može da odigra verska zajednica u procesu pomirenja. U međuvremenu je gospođa Kandić zatražila reč i onda nastavljamo sa ostalima.

Nataša Kandić: Ja bih samo htela da ukažem da... Postoji trenutak za koji možemo da kažemo da je novi trenutak i za menjanje odnosa između albanske i srpske zajednice i za uspostavljanje novih odnosa u regionu. Ova inicijativa jeste to, ona nudi jedan novi odnos. Pa dajte onda da svi, svako iz ugla svoje profesije, iz ugla svoje veroispovesti, pomognemo u tome. Svi na prostoru teritorije nekadašnje SFRJ su poznati kao društva, narodi, zajednice, građani koji jako vole rasprave o prošlosti. Tako je bilo predloga u ovim našim raspravama da krenemo od Kosovske bitke. S takvim predlozima mi nikada ni do čega ne bi smo došli i kada su Desmond Tutu, poznatom svešteniku, dobitniku Nobelove nagrade, koji je vodio Južnoafričku komisiju za istinu i pomirenje, predlagali da krenu 300 – 400 godina unazad kako bi došli do činjenica i istine, on je rekao - dovedite mi svedoke i ja ću rado da se vratim u tu prošlost. Znači, plediramo na to da nam žrtve, svedoci pomognu u onome što mi očito sami nismo sposobni da učinimo. Slušajući glas svedoka potpuno je jasno da se mi ne možemo vratiti do Kosovske bitke, nema ih, molim vas nema ih, dajte nam kao što nam članica marokanske komisije kaže da pokažemo da su nam žrtve, dok ih ima još uvek, bitne, da imamo saosećanje prema njima, da možemo da formiramo naše odnose i prema istoriji i prema prošlosti i da imamo i samokritički odnos prema prošlosti slušajući one koji su propatili, a mi nismo svi propatili kao oni. Ako se budemo držali pitanja teritorija, to je jedno vrlo važno pitanje koje jeste dovelo i do ratova, ali idemo sa inicijativom koja je fokusirana na žrtve, i molim vas dajte da pokažemo da jesmo sposobni da utičemo, da menjamo, polazeći od

bola, patnji; hoćemo da se sećamo, nećemo da zaboravimo, ali postoji jedan cilj, a cilj je, znate ako za 50 godina na ovim prostorima ponovo bude zločina, pa odgovornost je i na nama danas. Znači, imamo šansu da pridonesemo da se uspostavi sistem vrednosti, moralnih, politički sistem koji neće više dozvoliti da dođe do toga, u tom smislu ja vas molim dajte više vaših ideja o tome da... Znači, nije lako izgraditi model, statut jedne takve regionalne komisije. Mi namerno vas danas nismo opterećivali mišljenjima raznih grupa o tome kakav statut treba da bude. Znači, velika rasprava se vodi o tome da li komisija treba da se bavi samo činjenicama o ratnim zločinima i žrtvama ili treba da ispituje i uzroke. Pa odmah u toj raspravi imamo i one koji kažu da je ovo regionalna komisija, moramo da se zaustavimo na činjenicama. Ako krenemo u uzroke rata nikada neće doći do kompromisa, nikada nećemo napraviti ništa. Dajte, pomozite, mislite na žrtve, ali isto tako na buduće generacije. Šta je najbolje, svako ima deo svoje odgovornosti za ono što se dogodilo, i pojedinci, a ne samo institucije ili političari, verske zajednice. Tačno je da je na političarima da se izvinjavaju, ali svako od nas ima obavezu da uradi što može, da doprinese da se sukobi više nikad ne dogode. Prema tome, to je nešto čime treba da se rukovodimo. Kada bismo raspravu vodili na političkom nivou, bojim se da ne bismo nigdje došli, a cilj je da od u rasprave uključimo u jednom trenutku političare. To nije ni malo lako. Lako je voditi ovu raspravu u okviru civilnih društava, nije jednostavno preći jedan korak koji je neophodan da političare i institucije dobijemo za inicijativu. Zar ne vidite da je ovo jedan instrument koji može da pomogne u izmeni odnosa između Srba i Albanaca? Nisu samo u ovoj regiji problemi sa Srbima i Albancima, postoje mnogi drugi odnosi koji su opterećeni, ali ima nešto, ima pozitivni znak u regionu. Nije jednostavno ni voditi ovu raspravu, mi smo 26. juna imali zakazanu regionalnu raspravu sa žrtvama. Trebalo je da se održi u Sarajevu. Morali smo da otkazemo, da pomerimo. Znači zašto? Zato što ljudi sa Kosova, sa kosovskim dokumentima ne mogu da putuju. E to nam je problem. Inicijativa je regionalna i mi moramo da omogućimo da se rasprava odvijaju svuda, i u Bosni i Hercegovini. Upravo sada smo podneli zahtev Veću ministara Bosne i Hercegovine i tražimo od njih da omoguće da se ovaj proces odvija. Znači, tražimo da ljudi mogu da putuju. Zar danas da imamo prepreke da neko može da putuje? Imamo znači i probleme, ali ih i rešavamo. U Srbiju mogu svi da dođu. Postoje kritički problemi, ali vidimo da inicijativa može da doprinese otrežnjenju, može da doprinese ukoliko se prihvate činjenice o onome šta se dogodilo. To je onda neophodan korak prema poštovanju, sećanju, uspostavljanju stalnih komemoracija. Priznavanju onog što se dogodilo, a dogodili su se najteži zločini.

Bekim Blakaj: Hvala Nataša, prethodno je zatražio reč gospodin Fljugaj, a zatim Artur. Izvolite!

Fitim Flugaj: Ja sam Fitim Flugaj, danas predstavljam Vrhovno poglavarstvo Islamske zajednice, službenik Islamske zajednice. Želim da vam ukažem na to da sam učestvovao na dva nacionalna projekta kao predstavnik Islamske zajednice. Jedan projekt je borba protiv trgovine ljudima i drugi je karavan mira. Nažalost, na ta dva projekt nije učestvovala Srpska pravoslavna crkva, tako da danas prvo želim da pozdravim predstavnike Srpske pravoslavne crkve koji su se pridružili ovom projektu, dozvolite mi da pozdravim prijatelje Katoličke crkve Kosova, protestantske crkve, evangelističke crkve, i posebno pozdravim gospođu Kandić koja ima velike zasluge u borbi protiv nepravde koja se vrši nad narodom i ljudima, naravno pozdravljam i uvaženog profesora Hasana i sve paneliste koji danas vode ovaj vrlo važan sastanak. U ime Vrhovnog poglavarstva Islamske zajednice prenosim najiskrenije pozdrave od uvaženog muftije i celokupnog rukovodstva islamske zajednice uz podršku REKOM-u, koja je zaista važna inicijativa u pravcu utvrđivanja činjenica o izvršenim

zločinima na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. pa sve do 2001. godine, a to mi zaista cenimo kao visoku vrednosti ove inicijative. Ne kao što je rekao profesor Hasan da ćemo je na deklarativan način podržati; faktički, samo prisustvo veoma velikog broja glavnih imama i predstavnika saveta Islamske zajednice iz Đakovice/Gjakovë, Prizrena na prvom mestu, Mitrovica/Mitrovicë, Suve Reke/Suharekë, Orahovca/Rahovec, Peći/Pejë, svi oni defakto, snažno podržavaju inicijativu za koju verujemo da će u budućnosti dati dobre rezultate u smislu utvrđivanja činjenica o svim žrtvama i zločinima koji su počinjeni. Opšte poznato je da je Kosovska Islamska zajednica bila jedna od institucija koja je najviše pogođena u nedavnom ratu na Kosovu, sa uništenim mnogim verskim objektima i prilično velikim brojem palih boraca i heroja koji su bili službenici medrese, islamske zajednice. Islamska zajednica podržava svaku inicijativu koja se bavi pitanjem koje se inicira i danas na ovom sastanku, kao što je podržao prethodni muftija, doktor Boja, i sadašnji magistar Naim Trnava. Nisu se ustručavali da odu na međuverške sastanke zakazane tamo gde su zakazani, kao što je bio poslednji sastanak u manastiru Visoki Dečani, u Beču, i na drugim mestima. Tu smo zbog humanosti i čovečanstva, radi toga da čovečanstvu pružimo oprost i vratimo mir i stabilnost na sve prostore, ne samo na Balkan, nego i u jugoistočnu Evropu. Ovo vam govorim sa potpunim ubeđenjem da Islamska zajednica svojim celokupnim potencijalom koji poseduje postaviće se u službu humanosti, u službi same inicijative i REKOM-a i povrh toga islamska zajednica teži da pokrene svoje inicijative za koje verujemo da će biti podržane i od drugih sa ciljem doprinošenja stabilnosti i miru na ovim prostorima. Da nadahnemo jugoistočnu Evropu, gde treba da odigramo svoju ulogu u širenju mira i kako je istakao profesor Hasani, da se dođe do rikonsilacije ili pomirenja među narodima, jer na kraju krajeva, vraćamo se na principe zapisane u Kuranu, stih koji govori - *Ljudi, svi ste stvoreni od jednog oca i majke, stvorili smo od vas narode i nacije da se međusobno upoznate, ne da se hvalite jedni drugima, ja sam Albanac, ja sam Srbin, ja sam Bošnjak, ja sam Crnogorac, ja sam Turčin, ja sam Arapin, nego da saradujete međusobno na najbolji način, a najbolji među vama kaže bog - Niste niti narod, niti nacija, nego ste jedni od onih koji su najiskreniji prema bogu, najpravičniji prema onima koje vole, iznad svega iskreno doprinosite humanosti čovečanstva. Svaka islamska zajednica na osnovu ovih principa doprinosi ostvarivanju svih ljudskih interesa. Ukoliko se ostvari celokupan ljudski interes, onda će se tu naravno uvek štititi individualni interes osobe i tako ćemo svi živeti u miru. Dakle, još jednom vam ponavljam da će Koalicija za REKOM imati potpunu podršku islamske zajednice, s obzirom da islamska zajednica poseduje strukturu za širenje na svim područjima Kosova, širom Kosova i mimo toga sve što bude zatraženo od muslimanske zajednice, islamska zajednica će biti ta koja će dati svoj doprinos. Hvala vam na pažnji i verujem da će budućnost biti na dobrobit čovečanstva, na dobrobit onih koji zaista žele mir, tišinu, nikada u dobrobit onih koji manipulišu iza zavese, pozivajući se na mir, a delujući nasuprot njemu. Hvala vam još jednom i nadam se uspeh u inicijative.*

Artur Krasniqi: Poštovani učesnici i svi prisutni, predstavnici verskih zajednica. Na Kosovu, na celokupnoj teritoriji bivše Jugoslavije i u ovom delu Balkana, verske zajednice u prošlosti nisu imale nikakvu ulogu, a dosta su često bile izmanipulisane. Dosta često su politika i politička delovanja zloupotrebljavala glas verskih zajednica. Dosta se često u ovom novom vremenu upitamo koja je zaista uloga verskih zajednica. Dozvolite mi da kažem i spomenem jednu izreku Martin Luter Kinga, ne reformatora već poznatog borca za ljudska prava u Americi. On je jednom prilikom rekao da crkva nije iznad države, nego je savest države. Verujem da inicijativa može da pomogne verskim zajednicama, društvu, svima zajedno da probudimo savest društva. U Bibliji stoji izreka - *Upoznat ćete istinu nakon koje ćete se osećati slobodni! Istina će vas osloboditi!* Istine niko ne treba da se boji. Zaista, samo laž treba da se plaši istine. Bog, kojem svi služimo, je gospodar pomirenja i gospodar praštanja.

On nas poziva na pokajanje i praštanje. Ukoliko mi njega poštujemo, on nas uči kako da oprostimo i poštujemo jedni druge. Svevišnji kojem mi služimo nas poziva na stranu onih koji su zapostavljeni, onih koji su napušteni, onih koji su propatili. Svevišnji gospodar nas poziva, sluge njegove, da budemo ambasadori mira i ambasadori praštanja. Mi smo pozvani da stajemo na stranu onih koji su zapostavljeni. Konkretno, mi želimo kao crkva da stajemo na stranu onih koji grade, a ne na stranu onih koji uništavaju, onih koji propagiraju mir a ne rat, onih koji jako veruju da je ljubav jača nego mržnja, da je praštanje jače nego... Mi želimo da budemo ne samo podržavaoci ove inicijative, nego i njen deo. Dozvolite mi da vam ispričam jednu storiju iz Bilblije, slučaj Kaina i Abela, kada je Kain ubio svoga brata Abela. Svevišnji je rekao da krv i zov njegove krvi pozivaju na pravdu. Verujemo da postoji zov krvi nevinih ljudi koje je ovo mesto izgubilo, koji poziva na pravdu, e ovaj glas mi želimo da se čuje, da narod ima mogućnost da zna da postoji zov nevine krvi koji je proličen na ovom tlu. **Ne želimo da smo samo podržavaoci inicijative, nego želimo da smo aktivni deo nje.** Zahvaljujem vam!

Bekim Blakaj: Zahvaljujem se na ovim poslovicama kao i na podršci Inicijativi za REKOM. Sada će reč uzeti Don Pal Tuna.

Don Pal Tunaj: Pozdravljam inicijatore Inicijative za REKOM. Mi svi znamo da je čovek osnovni subjekat crkve, govorim za sve ljude, bez razlike na veroispovest, bez nacionalnih razlika, porekla i opredeljenja. Katolička crkva podržava svaku inicijativu, bilo da je nacionalna ili međunarodna, da se postigne pomirenje i osude svi zločini koji su se desili na teritoriji Balkana. Mi danas živimo u veoma teškim vremenima i u tranziciji, ili prelasku jednog društva u drugo društvo, jednog novog političkog mentaliteta, kojeg nam danas pruža zapadni svet. Vreme u kojem živimo je vreme sa dosta aktuelnih problema, o kojima smo i danas svedočili na ovom skupu. Kroz međunarodnu zajednicu spremni smo dati naš doprinos, kao što smo uvek doprinosili kroz istoriju. Naročito u poslednjih pet vekova, gde je Katolička crkva na ovim prostorima predstavljala glas onih koji nisu mogli da podignu glas za osudu svih dela koja su učinjena u ime vlasti, zločina i osvete, a koja je naročito bila izražena '90-tih godina, a kao instrument su koristili državu, narod, boga. Verujem da niko od vas ne veruje u ljude koji ubijaju u ime boga, a verovali su u njega. Ovako nešto treba surovo osuditi jer ljudi koji nemaju versku odgovornost ne smeju pred narodom da govore u ime verskih institucija, jer smo mi odgovorni našim verskim institucijama. Političari mogu da govore u ime politike, u ime države, u ime aspiracije koju poseduje država i politika te osobe. Za početak rat, mir, demokracija, pa i sama reč integracija o kojima mi danas govorimo, a dosta se govori i u ostalim državama, svaka za sebe je opširna tema, jer značajnu ulogu igra aktuelna istorija koju stvaraju države i politika na Balkanu. Dakle, **mi ponovo otvoreno svedočimo da je Katolička crkva spremna za dijalog kao uvek u istoriji, ali se nadamo da posredstvom ovih inicijativa, foruma dođemo do ujedinjenja i da se jednoglasno sve verske zajednice distanciraju od radnji koje su dovele do rata i da ih jednoglasno treba osuditi i da onda zajedno favorizujemo međuetnički i međuerski suživot.** Svi mi kao verske zajednice propovedamo ljubav prema blišnjima, bez obzira na verske razlike, rasu i etničku pripadnost. Dakle, polažem nadu u naše propovedi, govore, poruke pa i samu našu doktrinu u prenošenju poruke o međuetničkom i međuerskom suživotu u svim državama i na svim područjima Balkana. Zato pozdravljamo inicijativu, a sami ćemo se aktivirati u granicama naših mogućnosti, kao što je rekao gospodin Artur, ne samo kao posmatrači nego ćemo biti aktivni u okviru naših mogućnosti u rasvetljavanju svih činjenica, što je i naša dužnost i misija pred narodom.

Bekim Blakaj: Zahvaljujem, gospodinu Don Pal Tunaj! U međuvremenu je reč zatražio i imam Rexhep Lushta.

Rexhep Lushta: Pozdravljam sve prisutne, posebno gospođu Kandić, paneliste, verske lidere, posebno lidere pravoslavne crkve na smeloj odluci da nam se danas pridruže. Nesumnjivo da REKOM, koji u svom statutu ima za cilj istraživanje i rasvetljavanje sudbine žrtava rata na prostorima bivše Jugoslavije, je jedna velika potreba, koja treba da dobije podršku svih zajednica. Na prošlim sastancima na kojima sam učestvovao, u Prištini/Prishtinë, Mitrovici/Mitrovicë, Novom Sadu, izrazio sam zabrinutost zašto na tim sastancima nisu prisutni verski predstavnici i predložio sam da deo ovog procesa budu i verski lideri s obzirom na njihov veliki uticaj u narodu. Svi smo svesni šta se dešavalo na prostorima bivše Jugoslavije, kao što je rekao gospodin Ajniu da prošlost nikada ne treba zaboraviti, ni onda kada prošlost uzimamo kao primer da se to više ne ponovi. Na osnovu toga da gradimo budućnost naše dece, i mi kao verske zajednice moramo biti jača strana inicijative i da iskoristimo naše potencijale i uticaj na žrtve da ih ohrabrimo da svedoče o zločinima koji su učinjeni nad njima. Daću vam primer iz istorije Muhameda alejhiselam, poslednjeg Alahov poslanika, slučaj gde je jedna žena iz plemena Benimahzum izvršila krađu. Benimahzum je bilo najpoštenije pleme u Meki. Oni su poslali jednog od sinova kod Muhamed alejhiselam kojeg je on mnogo poštovao, da bude posrednik u traženju oprosta za ženu koja je počinila zločin. Pegamber E-Salam alehi je ostavio jednu misao koja može da posluži svima nama, koja kaže - *Pa i da je sama Fatima, Muhamedova kći izvršila zločin osudio bih je. Zaista su potcenjeni, poniženi oni narodi koji kada je počasni plemić počinio krivično delo bilo bi mu oprošteno, kada su siromašni počinili krivično delo njih su osudili.* Iz ovoga mi treba da izvučemo pouku, da počinilac, bez obzira koje je nacionalnosti, on je zločinac i treba mu se suditi pred licem pravde i da se zaslužno kazni. Što se tiče istine, mi smo kao ljudi, verski lideri, primorani da uvek govorimo istinu i samo istinu, pa i ako je istina i protiv nas samih. Dobro je poznato da onaj ko skriva zločin postaje saučesnik zločina. Dakle, da ne odužujem, kažem da mi kao verski lideri odigramo svoju ulogu u našem narodu, populaciji, svako na svom prostoru, na svojoj teritoriji, u svom rodnom gradu, svom selu, i da izvršimo naš uticaj na ljude da zločini koji su počinjeni protiv čovečnosti u ovom regionu bivše Jugoslavije u vremenskom periodu koji je definisan i u mandatu REKOM, oni treba da svedoče za to. Videli smo snimak Komisije Maroka, kada su ljudi na početku pokazali svoju nemarnost i nedostatak smelosti da svedoče za počinjene zločine. Dakle, mi smo ti koji treba da ih ohrabrimo da govore, da svedoče, tako da zločince bez obzira koje nacionalnosti ili verske pripadnosti da su, izvedu pred lice pravde i pravosuđe da se bavi njima. Ja još jednom izražavam svoju zahvalnost i punu podršku inicijativi u ime islamske zajednice, kao što je gospodina Flugaj izrazio u ime Predsjedništva Islamske zajednice, sa nadom da ovo neće biti poslednji sastanak verskih zajednica i da nakon donošenja odluke o Kosovu i njenoj nezavisnosti od strane MSP, promeni će se još jedna realnost, jedan mentalitet i srpskog stanovništva u vezi sa novom realnošću koja se formira na Kosovu i da započnemo zajedno graditi bolju budućnost za sve nas. Zahvaljujem!

Bekim Blakaj: Zahvaljujem se imamu Rexhep Lushta! Stekli smo utisak da je potrebno poduzeti konkretne korake, znači međuveraska saradnja, podrška REKOM-u podstakla bi žrtve da svedoče kada se formira komisija, siguran sam da sve verske zajednice poseduju dosta dokumentacije, poseduju činjenice o raznim zločinima koje će komisija sigurno imati potrebe da poseduje, ili da se konsultuje u vezi sa izborom svedoka za javna slušanja. Zahvaljujem vam se još jednom i pozivam vas da pokažete spremnost za podršku Koaliciji za REKOM, takođe vas želim informisati da u materijalu koji ste dobili imate izjavu o pristupanju koju

možete potpisati u svoje ili u ime institucije koju predstavljate, ali uz vaše puno ime i prezime. U međuvremenu ste vi zatražili reč. Izvolite!

Nusret Abazibra: Za početak želim da pozdravim sve prisutne, posebno uglednog i poštovanog profesora Hasani. Ranije smo spomenuli ulogu verskih zajednica koje doprinose evidentiranju problema i u vezi ovoga želim govoriti o stvarima koje mi kao zajednica radimo u Orahovcu/Rahovec, jer smo multietnička zajednica gde postoji veliki broj pripadnika srpske zajednice u selima Velika Hoča/ Hoča e Madhe, Zočište/Zoqishte. Mi kao islamska zajednica, onoliko koliko smo bili u mogućnosti, doprineli smo poboljšanju posleratne atmosfera, aktivno smo učestvovali unutar opštinskih komisija za povratak raseljenih lica, za izgradnju crkve u selu Zočište/Zoqishte i povratku raseljenih lica u to selo. Da bi REKOM bio uspešan ili Inicijativa za REKOM, mislim da je važno utvrditi definiciju žrtve, jer mi govorimo o žrtvama, stičem utisak da svi prethodni govornici kao i inicijatori REKOM-a koriste taj izraz, ali meni nije potpuno jasna definicija žrtve, ko je žrtva, iz razloga jer ovakav način poziva na mir kao da nas izjednačava sa agresorom ili pokretačem rata. Mislim da ovo treba razjasniti jer nećemo postići nikakav uspeh ukoliko se ide sa time da mi treba samo da oprostimo. Ovo je jako značajno, zato mislim da verske zajednice treba da imaju hrabrosti da prihvate neospornu činjenicu da niti jedna žrtva, sada iznosim svoje mišljenje, bez nekog...da nije bilo žrtava na srpskoj strani. Niti jedan Srbin nije ubijen u Srbiji, ovo je moje mišljenje. Ubijen je izvan teritorije Srbije. Ubijeni su u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, na Kosovu, ukoliko je bilo ubijenih, ali ne na teritoriji Srbije. Zašto se ovo nije desilo? Iz razloga jer je sa srpske teritorije... država Srbija je mobilizovala ljude u rat, upravo zato, mislim da treba definisati ove stvari i da se ne izjednačavaju žrtve sa agresorom. Evo ovaj poslednji slučaj, ovo potenciram bez ikakve namere da zagrejem atmosferu. Proslava praznika Kosovke bitke, učestvovalo je direktno srpsko pravoslavno sveštenstvo. Za mene je to bilo dosta kontradiktorno, neshvatljivo da gledam ljude koji gromoglasno uzvikuju - *Ubij Šiptara*, dok njihov sveštenik govori, znači pravoslavno sveštenstvo drži govor i pozdravlja okupljene. Ovo je nešto što zaista ne bi smelo da se desi, jer je ovo zaista bolno za žrtve. Želim da podržim Inicijativu za REKOM koja je će doprineti životima ljudi u budućnosti, ali svakako treba da se razmotre neka pitanja i da svako skupi hrabrost i prizna svoj deo krivice koji mu pripada. Zahvaljujem! Zahvaljujem!

Bekim Blakaj: Zahvaljujem poštovanom Nusretu! U stvari, želim odgovoriti u vezi sa izjednačavanjem žrtava sa agresorom, jer se često postavljalo ovakvo pitanje. Ali, kako mi se čini gospođa Nataša Kandić želi da odgovori u vezi sa tim, tako da joj dajem reč.

Nataša Kandić: Međunarodno pravo vrlo jasno reguliše ko je žrtva, u tom smislu i koje su žrtve ratnog zločina, onako kako definiše međunarodno pravo žrtva ratnog može biti bilo koje nacionalnosti. Postoji nešto što se kolokvijalno kažu žrtve, žrtve ratnih sukoba, žrtve... ali se misli na ukupne ljudske gubitke. Svako društvo u ratovima ima i žrtve ratnih zločina, a ima i pripadnike oružanih formacija koje stradaju. Oni nisu uvek žrtve ratnih zločina. Pripadnik oružanih snaga je žrtva ratnih zločina onda kada je bez oružja, kada je zarobljen i kada je ubijen. Prema tome, ovde postoji potpuno jasna definicija ko je žrtva, a ko spada u ljudske gubitke. To će mnogo bolje da objasne i predstavnici Katoličke crkve i pravoslavne crkve, a ja verujem i islamske zajednice. Postoje razlike u kvalifikacijama ratnih zločina. Jedno je ratni zločin, drugo je zločin protiv čovečnosti i treće je genocid, to su krivična dela koja su bile u nadležnosti Haškog tribunala. Hrišćanska doktrina, a i islamska doktrina, takođe kažu žrtve su jednake u životu i smrti. To je nešto što ne možemo sada menjati, to su religijske doktrine. Nema razlike između majke kojoj je ubijen sin u Srebrnici i majke čiji je sin ubijen u Klini/Klinë, ili u bilo kom delu. To su hrišćanski principi i postulati. Znači, nema

izjednačavanja u ratnom zločinu zato što svako mora da poštuje ono što sud utvrdi. Ali ne možemo ulaziti u ono što su principi i postulati hrišćanskih doktrina, islamske ideologije. Svi imate predloge i mišljenja sa konsultacija u Beogradu. I tu možete pročitati hrvatskog teologa Drago Pilsela, koji vrlo dobro objašnjava odnos prema žrtvama, ali žrtvama u kontekstu religijske doktrine i u kolokvijalnom smislu, tako da niti smo mi svi vernici tog nivoa znanja da možemo polemisati ili raspravljati na primer sa teolozima, ali neki osnovni principi su nam dostupni i možemo da se upoznamo, ali molim vas, ovde nije reč, niti raspravljamo o agresorima, niti je u nadležnosti Haškog tribunala bilo utvrđivanje odgovornosti za delo agresije. Vi svi znate, sada da je u Kampali sazvana najveća međunarodna konferencija upravo zbog definisanja krivičnog dela agresije zbog funkcionisanja Međunarodnog krivičnog suda, pa definisanje još uvek nije završeno, odloženo je za sledećih sedam godina. Znači, moramo poštovati nešto što su međunarodni principi, nešto što je međunarodno pravo, a naravno istine su nešto drugo. Komisija nema pretenzije da utvrdi istinu. Svako ima pravo na svoju istinu, svaka žrtva ratnog zločina će uvek imati svoju istinu. Utvrđivanje činjenica može da doprinese da pojedinačne žrtve shvataju i ono što nije u njihovom vidokrugu. Može da sazna nešto više, ali ono što je sama žrtva doživela, onaj koji je video, bio tu kada su mu ubijeni njegovi najbliži, nikada i niko neće moći da promeni, i ne treba njegovu istinu. Zadatak inicijative je da se utvrde činjenice, da tamo gde ne postoji znanje, ne postoji priznavanje da to ispuni činjenicama, ali ne smemo da diramo u istine onih koji su preživeli najstrašnije zločine. To sam htela...!

Bekim Blakaj: Hvala Nataša! Da izvolite, gospodin Sinan se ponovo javio za reč!

Ajni Sinani: Vidite, svi smo ovdje za toleranciju, za suživot na čitavom Kosovu, jer svi na ovim prostorima teže ka Evropskoj Uniji. Izneću vam jedan primer, sa jednim starijim Srbinom, kada sam ležao u kliničkom centru u Prištini. Bolovao sam od jedne teške bolesti koji sam dobio za vreme studija u Kairu, i nisam mogao da odem niti do toaleta. Stariji Srbin je ležao u susjednoj u sobi. Za deset dana moga boravka on mi je nudio svoju pomoć. Govorio je albanski jezik kao pravi Albanac sa Kosova, a ja sam tek nakon deset dana shvatio da je Srbin. Poznavao je albansku tradiciju, islamsku veru, zajedno smo o tome raspravljali, stekao sam utisak da je Albanac musliman, iskreno vam govorim. Nakon nekog vremena, jer sam ležao na prvom spratu na infektivnom odeljenju, ukoliko ne grešim, došao je neko i prozvao tog starca srpskim imenom. Prozor moje sobe je bio otvoren. Po imenu kojim je zvala ta osoba izvana shvatio sam tek onda da je starac Srbin. Jedno pola sata nakon toga starac je došao u moju sobu. Kada jedošao do vrata moje sobe upitao sam ga - *Oprostite gospodine, a ko ste vi? Da li ste Albanac ili ste Srbin?* On reče - *Slušaj, uvaženi hodža razgovaraj samnom onako kako si razgovarao do sada;* to je bio period 1988-1989. godine kada su počeli da se zatežu odnosi između Albanaca i Srba. Nastavi da pričaš sa mnom, jer ja sam navikao na Kosovo, navikao sam na dobar dan i na mirëdita. Njegovi sinovi su otišli za Srbiju, i on je bio otišao sa njima, živeo tamo jedno vreme i ponovo se vratio na Kosovo jer nije bio zadovoljan. On mi je rekao - *Ja sam se zavetovao da ću živeti na Kosovu.* Znači, bez diskusije, svi smo za pomirenje, jer na nesreću, desile su se užasne stvari među našim narodima, hteli mi li ne, srpski i albanski narod će i dalje biti susedi. Sudbina i svevišnji su hteli da su ova dva naroda susedi. Mislim, s obzirom da smo sluge božije, kao teolozi raznih vera, treba da prenosimo poruke pomirenja, uvek uz to da se govori istina, ono što govorimo u to treba da verujemo i da se angažujemo u tom pravcu. Ja imam samo jednu malu zamerku! Bio sam predsednik Pravne partije, bio sam u Skupštini Prizrena, navikao sam sa replikama i znam da ovaj skup nije te prirode, i mimo toga htio bih da kažem nešto, jer smo se mi ovdje okupili da prenesemo poruku pomirenja i razumevanja među verskim zajednicama. Koliko sam zapamtio, Don Pal Tunaj je rekao da je Katolička crkva glas naroda, onih potlačenih.

Mislim da je greška da mi govorimo o tome, jer jako dobro znam da ćemo jedni drugima naneti štetu, tako da sam ja za prenošenje poruke zbližavanja i pomirenja. Zahvaljujem!

Bekim Blakaj: Zahvaljujem gospodinu Sinan! U međuvremenu je gospođa Greta Kačinari zatražila reč.

Greta Kačinari: Ovde sam i kao Greta, individua, ali i kao predstavnik Katoličke crkve na Kosovu. Hvala na pozivu. Da vam iskreno kažem, javila sam se za reč, jer stalno govorimo... počela sam da se osećam kao manjina, iako u stvari nisam manjina, ali sam tokom celog života bila manjina. Manjina u Bosni, albansko dete, zbog emigracije mojih roditelja '50-tih godinama odrasla sam u Bosni, živela sam u multietničkoj i multiverskoj zajednici i u sebi nosim mnogo ljubavi za sve te ljude. Odrastajući u jugoslovensko doba, u kojem je postojala sloboda kretanja, mi smo dosta putovali, i mogu vam reći da me upitate da vam zapevam pesmu iz bilo koje zemlje bivše Jugoslavije bila bih to u stanju da uradim, na svim jezicima bivše Jugoslavije. E sad sam u nedoumici sa samom sobom, da li da govorim o prošlosti ili budućnosti. Ja ću učiniti oboje. Upravo zbog toga što period ovih tačno 20 godina nosim na svojim ramenima, nosim ne tako dobro iskustvo, iskustvo koje sam ostavila iza sebe, ne razmišljam mnogo o tome, ali eto pružila mi se prilika da govorim. Pre 1990. godine sve vreme sam provela u obrazovanju, radila sam kao profesor i predavala sam paralelno i na srpskom, i na albanskom jeziku, u školi koja je bila multietnička, multinacionalna, multiverska i osećala sam se kao da sam u Bosni. Bilo je dosta slično. U ranim '90-tim, desila mi se jedna neprijatnost. U meni je zavladao osećaj diskriminacije. Mislim da je to veoma poseban osećaj i sve to u svim materijalima koje sam pažljivo pročitala nigde se ne pominje kao diskriminacija. Diskriminacija, u smislu kada država donosi najviše državne dokumente i na osnovu toga započinje diskriminaciju jednog novog sloja, dece i njihovih nastavnika i postoje pisani dokumenti o tome. Diskriminacija u prvom redu na podelu dece, volela bih da unesete ovo u jedan od dokumenata koje ste nam dostavili, da se to naglasi jer je veoma osetljiv period i da ne zaboravimo da su ta deca sada mladi ljudi, znači imaju 20 i 30 godina i da nose u sećanju ove događaje. Kada jedna vlast sebi daje za pravo da diskriminiše svoje ljude, šta onda očekujemo da će drugima da uradi? Diskriminacija je da se deca podele, kako je i učinjeno. Diskriminacija je postojala i kod nastavničkih plata, kada Živana, nastavnik engleskog kao što sam i ja takođe nastavnik engleskog, ima dva puta veću platu, i tako stoji na platnom spisku i to nas je onda dovelo do toga da kažemo - Stavljate kašiku u naš tanjir i od danas mi više nećemo razgovarati jedni sa drugima, tako je i bilo. Razdvojili smo se, potpuno smo se razdvojili, svako je gledao svoj posao. Neprijatno zar ne, jer sam vas vratila malo unazad? Ja sam ovo negde potisnula na dnu svog malog mozga, ne sećam se više. Ali, pružila mi se prilika da govorim i spomenula sam ovo. Vi znate da smo mi na Kosovu živeli iz dana u dan, bez razmišljanja o budućnosti, suočavajući se sa mnogim problemima. U to vreme moji roditelji su živeli u Bosni; moja braća u Bosni i ja smo među onima koji su doživeli dva rata i nisam mogla da komuniciram sa svojim roditeljima pet godina, sve dok je trajao rat u Bosni, znači ja sam u potpunosti iskusila taj rat. I to je bio poslednji put kada sam se srela sa njima, jer mi još dan danas ne možemo da putujemo u Bosnu, upravo što je pomenula i ranije gospođa Kandić. Uskraćena nam je sloboda kretanja na teritoriji bivše Jugoslavije. Za vreme rata sam ostala na Kosovu i verovatno sam imala sreće što sam još danas živa, u to vreme imala sam zdravstvenih problema i bila sam na klinici, gde su, htela ja ili ne, o meni vodile brigu medicinske sestre koje su bile Srkinje takođe i lekari, i jedan Bošnjak. Zahvaljujući njihovom ponašanju i brizi ja sam danas ovdje među vama. Posle rata, što znači negde... Ne, neću spomenuti ovaj deo posle rata, ali sam bila veoma aktivna u pogledu Katoličke crkve, upravo u tom pravcu o kojem mi danas govorimo. Dakle, u to vreme, na osnovu dva lista koje je izdao UNMIK, ja sam bila u mogućnosti da putujem u Sarajevo, jer smo imali kontakt koji

je... bila sam deo toga, sa ženama, predstavnicama islamske zajednice i Odeljenjem Islamske zajednice i predstavnicima žena iz Gračanice/Gračanicë. One nažalost nisu putovale u Sarajevo, ali i dalje funkcionišu na Kosovu. Znači, tri verske zajednice, žene kao žene uvek pronađu zajedničke teme, i mislim da nam sada ovo mnogo nedostaje, upravo to da se žene kreću i međusobno komuniciraju. Posle nekog vremena, gospodin Artemije, glavni, omogućio je gospođi koja je bila predstavnik Srpske pravoslavne zajednice iz Gračanice/Gračanicë, da prisustvuje našim sastancima i ona i njen muž su nakon nekog vremena bili primorani da se preseli u Mitrovicu/Mitrovicë, i prekinuli su sve veze i odnose sa grupom u Gračanici/Gračanicë, predstavnicima Srba. Sada trenutno radim na jednom mestu gde često imam priliku da se sastajem sa majkama koje su izgubile voljene i koje ih još uvek nisu pronašle. Pomenuću dve majke, jedna je Albanka, druga Srпкиnja. Jedna kaže - *Kada bi pronašla samo jednu najmanju koščicu sa maloga prsta moga sina i da je zakopam na grobu koji je već otkopan za njega, bila bih naj srećnija na svetu*, i onda na jednom sastanku kojem je prisustvovala, gde su se spominjala imena žrtava, koja su prebačena sa Kosova u Srbiju, spomenut je i njen sin, za kojeg se misli da je u toj skupini, tada je ona rekla - *Imala sam osećaj da sam ga pronašla, da sam ga dodirnula rukom*. Drugi slučaj, takođe... kaže - *Ako tamo, ovde na Kosovu, neko ima nesanicu kao i ja, neka mi javi gde se nalaze ostaci moga pokojnog sina, bila bih mu zahvalna i neka mu je na čast*. Sva ova bol i plač, kao prokletstvo ovoga mesta od strani tih majki, one koje više nemaju svoje najbliže, da li mislite, da li ćemo se osloboditi ovoga dok se ne pronađe i poslednja žrtva? Da politika ne bude ta koja će zatvoriti vrata za njih da pronađu svoje najmilije. Da politika ne bude ta koja igra ping pong - izvršite vi ekshumaciju masovne grobnice na Kosovu, pa ćemo onda mi onda ekshumirati grobnicu ovde u Srbiji, ili u Bosni ili Hrvatskoj, da ravnaju račune na leđima onih koji još uvek prolijevaju suze. Šta mogu da urade verske zajednice? Znam da za vreme mise u katoličkoj crkvi... molitve vernika i mi se stalno molimo za ljude koji vode zemlju, da im gospodar ulije zdravu pamet, da su što više pravični i savesni. Predlažem da mi danas ovde jednom molitvom, svaka verska zajednica na svoj način, i da se za vreme svoje službe obrate svevišnjem upravo sa ovom molitvom - Da presuše suze na ovim prostorima, da se zaustavi jadikovanje, i da nas svevišnji uputi na put koji govori da smo na ovaj svet došli u službi života. Moleći se, mislim da ćemo postepeno doći i do praštanja. Praštanje je poslednja stvar, a koja je jedina pozitivna u ovom našem putovanju i celokupnom putovanju REKOM- od samog njenog početka, od kada je započela inicijativa o njenom formiranju. Dakle, samo kroz molitvu ljudi će se osloboditi. Na kraju krajeva, Hristos kaže - Oprosti im bože, oprosti im bože jer ne znaju šta čine. I mi moramo da kažemo - Oprosti bože svim onima koji su počinili zločine, jer nisu znali šta čine. Zahvaljujem se!

Bekim Blakaj: Zahvaljujem se gospođi Kačinari! Izvolite vi gospodine!

Monah Nifont: Dozvolite prvo da se predstavim! Ja sam monah Nifont iz manastira Visoki Dečani. Sa mnom se nalazi monah Teodor, takođe iz bratstva manastira Visoki Dečani koji je trenutno ovde na službi u Prizrenu. Mi smo ovde po blagoslovu njegovom preosveštenstva mitropolita Amfilohija, administratora Eparhije Raško-prizrenske, koji je ujedno i član Svetog sinoda, najvišeg tela Srpske pravoslavne crkve. Naš skromni broj ovde u sali, mislim nas predstavnika SPC sigurno je i posledica situacije u kojoj se eparhija nalazi ovih dana, možda su neki od vas i upoznati, trenutno nemamo redovnog arhiereja, imamo dosta tekućih obaveza, mnogo se gradi, mnogo se obnavlja, pomažemo narodu da se vrati i da opstane. Kako se kaže - žetve je mnogo, a posla nije baš mnogo. Iskreno se nadamo da će u narednim sličnim okupljima biti više i naših predstavnika, i svakako da smo zainteresovani da je podržimo i da učestvujemo u ovoj važnoj inicijativi. Naše prisustvo ovde danas označava spremnost naše crkve i eparhije da da svoj doprinos dijalogu između verskih i etničkih

zajednica kako bi bile zalečene rane prošlosti, kojih zaista ima mnogo, kako bismo zajedno našli put ka boljoj budućnosti. Verski predstavnici imaju posebno važnu ulogu i odgovornost u procesu izgradnje međusobnog poverenja među svim ljudima dobre volje. Evo hvala bogu, danas smo čuli dosta razumnih glasova u tom smeru. Pitanje ratnih stradanja, mi kao verski predstavnici ne bi trebalo da gledamo uopšte ili bar ne samo kao političko pitanje, već pre svega kao našu versku dužnost pred bogom, ljubavlju i pravdom. Pravoslavna vera nas uči da svaki čovek na sebi nosi lik božji, te ovom poslu zaista moramo pristupiti izuzetno odgovorno. Dozvolite mi da citiram jedan deo iz zaključka iz saopštenja koji je sačinjen na kraju međureligijske Konferencije o miroljubivoj koegzistenciji i dijalogu koja je održana 2006. godine u Pečkoj patrijaršiji. Citiram - *Mi, verske vođe smo uvereni da mržnja i rat predstavljaju tragediju za sve, dok oprostaj i pomirenje vode slobodi za sve i za svakoga. Čovek koji mrzi nikada nije slobodan. Istinska sloboda u čoveku se ogleda u njegovom odnosu prema drugim ljudima, bez obzira na etničku pripadnost veru, i druga opredeljenja.* Kraj citata. Samo da ukratko podsetim, neki su i pominjali danas da su bili učesnici te konferencije, to je bila konferencija koju je organizirala Srpska pravoslavna crkva, a u njoj su bili i predstavnici Islamske zajednice sa Kosova, Katoličke Crkve, protestanskih crkava itd. Možda su čak neki od vas bili prisutni na konferenciji tada, ja lično nisam bio, ali onda vi jako dobro znate kako je događaj izgledao. Eto, to je bio dobar početak, kako se čini, da se sedne i da se razgovara o miroljubivoj koegzistenciji, da se razmene mišljenja. Planirano je bilo da se nastave konferencije, islamska zajednica bi trebalo da bude sledeća koja će biti domaćin u Prištini/Prishtinë. Na žalost, dnevne situacije, problemi, sprečilo je održavanje sledeće konferencije. Ipak, mi se nadamo da će se u budućnosti dijalog nastaviti, a možda, evo, da kažem sad smo se podsetili i ovom današnjim okupljanjem da nam je to dužnost i obaveza, pa ćemo ponovo sedeti za isti stol i razgovarati o važnim temama. Da se malo vratim... ja sam ovde napravio podsetnik. Dakle, gospod Hristos nas uči da ljubimo bližnje svoje kao sami sebe, da se ljubav prema bogu ogleda u ljubavi prema bližnjima. Nema bogoljublja bez čovekoljublja, niti istinskog čovekoljublja bez ljubavi prema bogu, uči nas sveti Justin Popović. Jedno jako važno pitanje, nekoliko puta danas je bilo pomenuto, pa svakako moramo i mi to da naglasimo, a to je problem nestalih osoba. To je posebno bolno pitanje u našoj novoj istoriji, nestale osobe su svih nacionalnosti. Kao Srpska pravoslavna crkva smatramo da je veoma važno da se učine svi mogući naponi kako bi se pronašao način da se sazna njihova sudbina. Što se tiče pitanja krivice, u jednom građanskom konfliktu ne može biti kolektivne odgovornosti. Odgovornost svakako mora biti individualizovana, što je i zadatak istražnih organa ili sudova. Takođe, ni pokajanje i izvinjenje ne može biti kolektivno. To mora svaki čovek da učini u srcu svom, pa posle to i da izgovori. Mi kao crkva i verska zajednica imamo ulogu da pozivamo na unutrašnje pokajanje i stalno ispitivanje svih svojih... pred savešću i pred bogom. I to je naš najveći zadatak i doprinos. Treba takođe preći i sa reči na dela, dela govore više od hiljadu reči. Manastir Visoki Dečani u tom je smislu delatno pokazivao protivljenje svakoj vrsti naselja, ne samo rečima, nego i konkretnim delima i to još od vremena kada su u manastirima primljene izbeglice za vreme samog konflikta. To su bile izbeglice ne samo Srbi već i Albanci i Romi. Smatramo da je prilikom svoje prošlogodišnje posete, američki potpredsednik Džon Bajden posebno pomenuvši tu ulogu našeg manastira i naše crkve, dao i međunarodno priznanje našem načelnom stavu o nasilju kao pogrešnom načinu rešavanja problema. Naša crkva je više puta osudila svaku vrstu nasilja, bez obzira koja je strana učinila to nasilje. Mi danas nismo ovde da govorimo o politici, o teritoriji, o istoriji. To je zaista i široka, ali i dugačka i duboka tema. Čini mi se da nas to neće odvesti nigde. Takođe, ovo ne bi trebalo da bude skup u kome se iznose optužbe. Toga je bilo sasvim dovoljno u prošlosti. I sveto pismo kaže - *Prvo izvadi brvno iz oka svojega, pa ćeš videti da izvadiš trun iz oka brata svojega.* Dakle, **ako treba da govorimo o odgovornosti, treba da krenemo od samih sebe, a ne da upirimo prst na druge, jer je osuđivanje drugih, a bez da se**

ozbiljno pozabavimo svojim manama, glavni uzrok mržnje i konflikata. Takođe, čini mi se da je danas rano da se ulazi u konkretne slučajeve. Važno je da smo se okupili i da smo seli i da smo se upoznali, pa razgovarali zajedno, izneli svoje mišljenja, ali mi danas ne možemo rešiti čitav ovaj problem koji traje jako dugo vremena. To je tek veliki posao pred nama. Sigurno da bi svako mogao od nas da navede mnoge primere stradanja svojih. Ja se pitam da li je isto toliko primera stradanja i onih drugih. O tome će po svemu biti reči u svoje vreme. Pa sada da ne repliciram, bilo je nekoliko mesta, gde čini mi se da Srpska pravoslavna crkva i mi ovde koji predstavljamo smo pozvani da damo repliku, ne možemo na sve, ali evo na nekoliko, ja sam ovde malo beležio. Oprostite! Evo pre svega ti sramotni uzvici na Gazimestanu koji su se čuli, koje je gospodin imam iz Orahovca/Rahovec pomenuo, oni su zaista sramota za nas. Moje lično mišljenje, takođe mogu i govoriti u ime crkve jer smo o tome pričali mi u manastiru kada smo ih čuli i kada smo videli snimke, a neki su bili tamo i prisutni. Ti momci koji su to uzvikivali oni misle da služe srpstvu, a zapravo oni ne služe, čak na protiv, odmažu, ali misle da su članovi crkve, misle da pomažu time Srpskoj pravoslavnoj crkvi na Kosovu, a nikako ne pomažu, već daju jedno jako ružno svetlo. Ja ne poznajem te ljude, naravno, ali moje lično mišljenje je da oni nisu ni članovi crkve, možda su kršteni, ali ne žive aktivnim crkvenim životom, nisu vernici i možda tako vole da se hvale, ali zapravo nisu ... shvatili pojam vere i služenju bogu i ljudima. To su prosto mladi ljudi koji su puni ostrašćenosti i mržnje. Ali ja evo danas bih gospodina imama iz Orahovca/Rahovec i druge takođe pozvao da malo budemo čvršći. U kom smislu? A teško je vreme za nama, mnogo se toga ružnog desilo. Moramo malo biti spremni i da istrpimo neku reč, da istrpimo neku situaciju. Ne može sve biti savršeno. Evo, ja mogu pozvati imama da dođe kod nas u Dečane jedan dan... Svšta možete čuti ovako svakog dana, šta nam uzvikuju naše komšije. To nisu reči dosta prijatne. Čak i ovde u Prizrenu, gde volimo da se prošetamo i često dođemo, sad je naš otac Teodor tu i stalno se dešava da nas neko počasti nekim pozdravom. Dakle, neka nas to ne uvredi toliko, prosto istrpimo, znamo šta je naš zadatak, mi smo predstavnici crkve, verskih zajednica, tu smo da propovedamo ljubav, optimizam, istinu. Uzvici u Gazimestanu nikako nisu nešto što bi Srpska pravoslavna crkva pozdravila. Pa eto, uglavnom to bi bilo to. Da vidim da li još nešto... Da, pominjale su se istorijske činjenice, događaji. Pominjalo se da su Srbi išli na druge teritorije da ubijaju, u Srbiji nije bilo stradanja, nije bilo žrtava. To nije istina! Daleko od toga! Ja danas neću o tome govoriti detaljno. Gospodin imam je pomenuo i definiciju žrtve. Što se nas tiče, žrtva, danas, u ovom kontekstu o kome govorimo, žrtva je onaj koji je stradao, bez obzira na etničku pripadnost i versku pripadnost, a zločinac je onaj koji je počinio zločin. I mi moramo biti potpuno snažni i hrabri i da prihvatimo to. Mi ovde nismo ovde da predstavljamo niti države, niti političke opcije, već da predstavljamo nešto što treba da bude iznad tih koncepata i čini mi se da u tome moramo bar imati zajedničko mišljenje i jedinstvo. Pozdravljam još jednom inicijativu, kao što je to učinio pre nas i ispred patriaršije u Beogradu sveštenik otac Vukašin Miličević. Izražavam zadovoljstvo što smo danas ovde zajedno, i to baš u Prizrenu, gradu koji simbolički oslikava versku, duhovnu i kulturnu raznolikost. Zahvaljujemo se organizatorima na pokretanju veoma važne inicijative i mi ćemo se svakako truditi da damo svoju podršku u svim konkretnim nastavcima ovog projekta. Hvala! Ju falenderoj!

Bekim Blakaj: Zahvaljujem! Da li još neko želi da uzme reč? Da izvolite, gospodine!

Liridon Kadriu: Kao prvo pozdravljam sve prisutne! Iznad svega pozdravljam gospođu Kandić koja uživa ogromno poštovanje među Albancima, organizatore, verske zajednice, predstavnike švicarske ambasade, poštovane profesore i prisutne paneliste. Ja sam orjentalist i nezavisni novinar. Istovremeno ću vam ispričati moj lični doživljaj jer svi mi ovde prisutni imamo doživljaj i svi smo na neki način žrtve rata, a neko raznih ratova koji su se desili na

teritoriji bivše Jugoslavije. U selu Duz/Dys kod Podujeva/Podujevë 1999. godine pred mojim očima su mi ubili ujaka i njegovog sina. Ovo je bila jedna psihološka tortura nada mnom i još dan danas mi je u svežem sećanju taj bolni događaj. Nakon okončanja rata i nakon povrataka u Prištinu/Prishtinë, istina je da su frustrirane grupe, moji sunarodnici Albanci ubili nekoliko nedužnih Srba, ali je i istina da su ove grupe nisu bile ni pod čijom komandom, jednostavno razni kriminalci koji su sve ovo učinili radi materijalnog dobitka. Opšte je poznato da je glavni uzročnik sva tri rata u bivšoj Jugoslaviji genocidna politika Srbije, i žrtva je žrtva, to je istina, ali ipak sam mišljenja da se žrtve ne mogu izjednačavati u ovom ili onom obliku, jer je uzrok svih žrtava i ratova Miloševićeva politika od koje ima mnogo stradalih i ubijenih, masakriranih i mnogo vrsta drugih žrtava i pored Albanaca i Bosanaca stradao je i sam srpski narod koji još uvek strada i trpi ove rane. Predlažem da se pre traženja oprostaja pravoslavna crkva distancira od pređašnje politike. Izuzetno mi se svideo govor predstavnika Srpske pravoslavne crkve i bilo bi dobro da je na isti način govorio i bivši patrijarh Pavle, a sada i patrijarh Irinej. Nažalost, to se ne dešava. **Želim da dam još jednu preporuku, a to je da se ubaci u vrste povreda koje su definisane mandatom REKOM-a i psihološka tortura kojoj su bile izložene razne žrtve u raznim ratovima.** I ranije je pomenuto prikupljanje milion potpisa koje verujem treba dostaviti srpskom parlamentu koji će doneti zakon za traženje oprostaja svim žrtvama bez obzira na nacionalnu i versku opredeljenost i da se u zakonu obuhvati i nadoknada štete koja mora biti isplaćena žrtvama. Sviđa mi se ideja da ne treba da se igramo brojkama o tome koliko je ubijenih, nego da imamo tačan broj i podatke o svakoj žrtvi. Na kraju imam pitanje za predstavnika Srpske pravoslavne crkve. Kada će se pravoslavna crkva u potpunosti distancirati od genocidne politike u prošlosti? Zahvaljujem!

Bekim Blakaj: Ne verujem da je ovo pravo mesto za postavljanje ovakvih vrsta pitanja. Sigurno je da mi danas ne govorimo o tome. Povrh toga, želim naglasiti jednu bitnu stvar, vi ste jedini koji ste danas pomenuli mandat buduće komisije i predložili da i psihološka tortura bude vid kršenja ljudskih prava. Moje lično mišljenje je da bi komisija sprovodila svoju delatnost narednih deset godina ako bi se komisija bavila i psihološkom torturom, iako nije vreme da još uvek govorimo o ovim pitanjima. Što se tiče ideje prikupljanja milion potpisa, potpise će se deponovati ne samo kod srpske vlade, nego i svih ostalih vlada, ne sa zahtevom za traženje oprostaja, nego sa zahtevom da se formira komisija, kao što nam je jutros izložila gospođa Kandić, da ovaj projekat postane međudržavni projekat. Znači, ovo je cilj prikupljanja milion potpisa. Gospođa Kandić je zatražila reč!

Nataša Kandić: Ja bih samo htela da vam dam dva pojašnjenja. Monah Nifont je govorio o odgovornosti. U pravnom i političkom smislu, u pravnom pre svega, postoji individualna krivica. Ne postoji kolektivna krivica, ali kada je u pitanju odgovornost, onda postoji kolektivna odgovornost. To je politička odgovornost, to je građanska odgovornost, to je moralna odgovornost, ali ne postoji kolektivna krivica. Drugo, kada su u pitanju žrtve, mi samo hoćemo da brojke dobiju ime, zato što brojke bez imena vređaju žrtve, one kojih više nema i to je nešto što se mora personalizovati. Tada ćemo imati imena onih koji su stradali kao žrtve ratnih zločina, na primer, u Bosni i Hercegovini, u Hrvatskoj, oni kojih su stradali na Kosovu. Mi smo kao nevladine organizacije dosta uradili na personalizaciji i identifikaciji žrtava, pa do danas imamo jednu brojku od, na primer, 13.500 onih koji su ubijeni kao žrtve ratnih zločina, onih koji su stradali i koji su nestali na Kosovu. U tom broju ima oko 10.500 lica albanske nacionalnosti, oni su većina žrtava ratnih zločina i to je nešto što su činjenice, a drugo je nešto kada govorimo o istinama. Istina njegova, kada je video ubistvo svog ujaka i njegovog sina na Kosovu, u Podujevu/Podujevë ili neke druge istine. Istine pojedinačne su strašne. Mi možemo da imamo saosećanje, da razumemo, da nam je strašno žao, da pokušamo da zamislimo to, ali ne možemo u potpunosti da se nađemo u ulozi onoga koji je to

neposredno doživeo. Mi možemo da imamo jako puno poštovanja prema majci koja je izgubila sina, ali taj bol jednostavno ne možemo u potpunosti prihvatiti. Mi možemo samo da pokažemo saosećanje, ali pojedinačna bol, pojedinačna istina je nešto što nosi svako individualno, i sazrevanje ili preuzimanje odgovornosti, podrazumeva i stalno ispoljavanje saosećanja, solidarnosti i poštovanja.

Bekim Blakaj: Prema planu programa ostalo nam je još sedam minuta, gospodin je zatražio reč i molim vas da se prethodno predstavite.

Frrok Kristaj: Ja sam Frrok Kristaj, po nacionalnosti Albanac. Ja sam katolik po verskoj opredeljenosti, a po profesiji novinar. Nakon što sam saslušao sve ovo danas što ste govorili, htio sam da kažem nešto na telegrafski način. Sve ovo što sam danas slušao uočio sam da postoji potreba za zbližavanjem jednih sa drugima i za nove međuljudske odnose. Bez obzira na verske razlike, u nama je nakupljeno dosta negativnosti i svi smo duševno zarobljeni unutar sebe. Mislim da treba da se ispovedimo sami sebi i na taj način prihvatimo druge. Ukoliko se otvoreno ne ispovedimo sami sebi, sumnjam da ćemo biti u stanju da se zbližimo jedni sa drugima. Na kraju je NATO intervenisao na Kosovu i oslobodio nas, ali nema tog NATO-a koji će nas osloboditi samih sebe. Ovo je za mene najveći rizik jer se u nama nakupilo dosta negativnih osećanja koja nam onemogućavaju zbližavanje. U stvari, mislim da se nećemo moći zbližiti sve dok se preko nas ne čuje glas nestalih osoba. To je naša najveća bol, kada kažem naša, mislim na sve one koji žive na ovom našem prostoru, bilo čija da su nestala lica, to je individualna bol, ali koja je takođe i kolektivna. Samo kada se njihov glas bude čuo kroz nas, možemo sestiti jedni pored drugih i možemo međusobno definisati mnogo više stvari. Zahvaljujem!

Bekim Blakaj: Hvala puno gospodinu Frrok Kristaj! Mislili smo da vas ne opterećujemo pitanjem draft statuta, iako smo svi tu, uvideti ćete da su najvažniji ciljevi regionalne komisije upravo ti koji će uticati na pitanje identifikacije svih nestalih osoba. Danas smo imali priliku da pogledamo jedan kratak dokumentarni film o komisiji u Maroku, inače je ova marokanska komisija poznata kao jedna sa najvećim uspehom u pronalaženju posmrtnih ostataka nestalih osoba u masovnim grobnicama. Nadam se da će i REKOM biti uspešan i da će brojka koju je Nataša spomenula od 16.000 do 17.000 nestalih osoba, drastično se smanjiti. Da li još neko želi reč pre nego što zatvorimo ovaj skup, jer koliko vidim ručak je već postavljen. Da, ukoliko je moguće kratko i bez replika i pitanja!

Nysret Abazira: Kratko ću, bez replike, htio sam samo da pozdravim predstavnika manastira. Mislim da duh naših izjava ukoliko se prenese i na ostale predstavnike pravoslavne crkve, doprineće napretku našeg mesta. Zato se zahvaljujem predstavniku pravoslavne crkve na prethodno datoj izjavi.

Ramadan Shkodra: Htio sam nešto kratko i konkretno! Imam jedno pitanje za vas i gospođu Kandić! Šta mi konkretno možemo da pomognemo u ovom pravcu? Onaj gospodin tamo je maloprije rekao - *Ja imam svoju storiju*. Šta će se desiti sa tom storijom, da li će se razmotriti, da li će se publikovati ili ne, da li će se uzeti u obzir ili ne? Rekao sam da će biti dosta storija, ali kao prvo treba da znamo cilj svega ovoga. Ja kao novinar sam dosta pratio ovakve skupove i nadam se da inicijativa neće završiti kao ostale inicijative, da započnu i onda ostanu neokončane negde nasred puta. Verujem da se i profesor Hasani slaže sa mnom, sada kada smo deset godina nakon konflikta na Kosovu opušteniji, mnoge stvari su se promenile, imamo drugu realnost. **Šta mi možemo konkretno da uradimo, pitam gospođu Kandić? Ukoliko imate**

instrukciju za 20-30 osoba i ukoliko svako završi svoj deo posla imaćemo 30 poslova, po deset poslova biće ih 300, dakle dajte nam nešto konkretno da znamo. Zahvaljujem!

Bekim Blakaj: Gospodine Shkodra, zahvaljujem na postavljenom pitanju. Iako je i vaš kolega glavni imam pomenuo da islamska zajednica može dosta toga da pomogne podržavanjem žrtava u davanju izjava pred regionalnom komisijom i tako redom. Prvenstveno mislim da je nama preko potrebna vaša pomoć, da nas podržite, jer na sastanku sa uvažanim muftijom reko nam je da se njihov glas daleko čuje, jednom sedmično, petkom da pridikuje, da se spominje, jer oni uživaju ogromno poštovanje u narodu.

Nataša Kandić: Naravno, vaše pitanje je pravo pitanje. Lepo je to što ima podrške, ali kako konkretno pomoći? Prvo moram da kažem da smo mi s velikim strahom ušli u konsultacije sa verskim zajednicama. Jednostavno, bili smo nesigurni kakva će biti reakcija. Jako smo bili ohrabreni, pre svega skupom u Srbiji. Što se tiče Hrvatske, nama je bilo jasno da će Franjevci to jako da podrže. U Beogradu se čuo jedan predlog koji je onda često citiran. Bilo je predloga da crkve krenu sa organizovanjem molitvenih okupljanja za žrtve. I onda smo to ostavili da sada posle odmora počnemo sa tim sastancima, da pitamo predstavnike crkava i verskih zajednica kako misle da se to izvede. A onda jedan drugi predlog je došao iz civilnih organizacija, da uloga verskih zajednica sada u javnom zagovaranju inicijative prema političarima može jako da pomogne. Kada sad krenemo na sastanke sa političarima, to neće biti velike grupe, nego po pet – šest ljudi, ali da zamolimo predstavnike verskih zajednica da bude... u svakoj državi će biti regionalna grupa koja će ići na sastanke sa političarima, pa da sada kada idemo kod predsednika Ive Josipovića u Hrvatskoj, da u grupi od nekoliko ljudi bude i neko od predstavnika crkava, verskih zajednica, da se dogovorimo koji, pa onda da se ne shvata da iz svake verske zajednice treba da bude po jedan predstavnik zato što bi to bile ogromne grupe, kao što neće biti ni predstavnika svih grupa koje su učestvovala u razgovorima, nećemo praviti grupe od po 50, nego manje, kako bismo dobili javno političku podršku. Za sada postoje dve inicijative, molitvena okupljanja i uključivanje predstavnika verskih zajednica u dobijanje političke podrške, a onda postoji jedno načelno razmišljanje kada bude došla kampanja za prikupljanje potpisa i mislimo da verske zajednice mogu puno da pomognu u tome i mi sada pokušavamo da osmislimo kako će da ide to. Ja ne znam, u to još nismo uljučili Sloveniju na primer, Makedoniju jesmo ali Sloveniju još uvek nismo. Onda, šta je tu još jedno bitno pitanje? Mi nismo sa vama danas razgovarali o nacrtu statuta. Vi ste ga svi dobili, to je jedan značajan dokument. Ciljevi komisije su jako važni. Mi ćemo napraviti u septembru forum na veb sajtu, za komentarisanje nacarta, ali nismo sigurni da je internet svima baš dostupni i da će oni na taj način učestvovati. Mi hoćemo da učestvujete i u regionalnim konsultacijama sa verskim zajednicama koje će se organizovati u Bosni i Hercegovini, to će biti u Fojnicama. Pre toga moramo da obezbedimo da učesnici s Kosova mogu da dođu sa kosovskim dokumentima. Tamo će imati i informativni deo, ali će se razgovarati o nacrtu, ciljevima, zadacima, kako će se birati članovi komisije. Znači, to je regionalna komisija. Do sada je bilo jako puno primedbi na jedan predlog koji stoji da članovi komisije trebaju da imaju visoku stručnu spremu. Naročito su negodovali iz udruženja žrtava i rekli su - pa to može da diskvalifikuje mnoge koji bi trebalo da budu članovi REKOM-a odnosno KOMRE. Znači, to je treća uloga u kojoj vi treba da budete, da pomognete da se statut napravi po meri, kakav nama treba, i zbog prošlosti i zbog budućnosti. Osim toga, vidite, mediji se ovde došli na kratko i otišli. Nije to tema još uvek za medije. Nije to njima zanimljivo. Oni su danas čak mešali da li je komisija ili koalicija, tako da, nije velika vest. Mi za sada krenuli smo u medijsku kampanju sa spotom koji ste danas videli i to je prva stvar koju smo mi dobili, zapravo prvi put se dogodilo da u Srbiji može da se čuje u spotu i albanski glas i da se čuje, dobro glas iz Bosne i Hercegovine i Hrvatske i ovde na Kosovu da

se čuje i glas... Srba. I svi su prihvatili regionalni spot kao jako dobar, što je znači prvi korak i mi smo sa njim uspjeli. Sada idemo dalje da pridobijemo medije, da pridobijemo političare i to baš nije lako. U Bosni i Hercegovini moramo da sačekamo kraj izbora, to će biti novembar, a u ovim drugim državama zapravo možemo da počnemo. Ima još jedno jako komplikovano pitanje, koje još uvek nismo rešili, ali koje moramo da rešimo. Znači, mi tražimo da inicijativa postane državni projekat. To znači da države osnivaju komisiju, ne verske zajednice, ne udruženja, ne nevladine organizacije, zato što komisija mora da ima moć da pozove pojedince ili predstavnike institucija svedoče pred komisijom. Znači, moć komisije daje pečat država. Vi svi znate da mi nemamo odnose između Srbije i Kosova, između Bosne i Hercegovine i Kosova i mi mislimo da bi komisija mogla da pomogne u rešavanju tog pitanja. Znači moramo da nađemo način i to mora da bude pravni način kako će sve naslednice bivše Jugoslavije, bivše SFRJ da zajednički donesu odluku o osnivanju komisije. To je jedno ozbiljno pitanje koje zahteva pravno i političko rešenje. Prema tome, do 10. decembra mi moramo da nađemo rešenje i mislimo naravno da komisija upravo može da dođe do rešenja u ovom trenutku gde još uvek nemamo... ali ima jako puno učesnika koji se ozbiljno time bave i sasvim sam sigurna da ćemo mi rešenje imati i da će rešenje pomoći u normalizovanju socijalnih, političkih i ukupno društvenih odnosa u regionu, a posebno između Srbije i Kosova, i Bosne i Hercegovine i Kosova.

Bekim Blakaj: Hvala Nataša! Ne znam da li neko ima još nešto za dodati? Gospođu Kačinari? Pri kraju smo, ukoliko imate nešto izvolite!

Greta Kačinari: Na kraju ovog skupa imam jedan predlog, nažalost koji sam trebala izneti na početku ali nisam stigla, s obzirom da su ovde prisutni i predstavnici verskih zajednica, da je svako za sebe vernik, veruje u boga pa vas molim za molitvu, da dragi bog pomogne svima nama koji smo ovdje u uspešnom okončanju ovog skupa. S obzirom na to da ja nisam bila u mogućnosti da realizujem ovo na samom početku zato predlažem da na kraju ovog skupa svako se u sebi pomoli za skup i za predstojeće skupove gde god da se održavaju, jer ovakvu pozitivnu inicijativu treba podržati. Mislim da bi bilo dobro da svako za sebe uputi molitvu od jedne minute dragom bogu. Zahvaljujem!

Bekim Blakaj: U redu dali se slažemo sa ovim! Izvolite i vi!

Ajni Sinani: Ovo je moje lično mišljenje. Mislim da gospođa Kandić može da ima uspeha na Kosovu, Makedoniji, Crnoj Gori, Hrvatskoj ali sumnjam da može imati uspeha unutar Srbije. Zaista ne znam šta može da uradi unutar Srbije kada znamo da je za sva tragična dešavanja upravo odgovorna Srbija, vlada Srbije, bivša vlada Srbije, ali vidim da i današnja vlada ne deluje kako treba. Zato želim da znam kako stojimo u vezi sa ovim, da nam ukratko kažete sa dve-tri reči.

Bekim Blakaj: Nataša, izvolite!

Nataša Kandić: Najuspešnije konsultacije sa verskim zajednicama do sada su bile u Srbiji. To je bilo veliko iznenađenje. Pominjala sam koliki smo strah imali. A onda imamo podršku udruženja Srba sa Kosova, udruženja srpskih žrtava, udruženja žrtava iz Hrvatske. Svi oni to vide kao strašno značajnu inicijativu za sve njih, za porodice nestalih jer su svesni da zapravo do sada, posle 19, odnosno 11 godina, sudbina nestalih ili utvrđivanje činjenica o ubijenim, stradalim i nestalim, što je trebalo da se uradi, nije urađeno. Tako da svi oni koji su pogođeni ratom imaju svoje lične tragedije, oni jako dobro razlikuju šta je u njihovom interesu. Ja iskreno mislim da neće biti političara koji će usuditi da kaže da je protiv... Činjenice su nešto

što mora svako da prihvati. To je da kažem uslov budućnosti. Svi na prostorima bivše Jugoslavije hoće evropske integracije, hoće u Evropsku zajednicu. Bez činjenica nema ni evropskih integracija, nema ni regionalne saradnje. Nama je svima jasno da regionalna saradnja postaje uslov evropskih integracija. Da dobrosusedski odnosi postaju uslov za proces stabilizacije i udruživanja. Prema tome, sledeći korak i zahtev međunarodne zajednice koji se postavlja je uspostavljanje regionalne saradnje i komunikacije, dobrosusedskih odnosa koji će itekako podrazumevati određeni ton u zvaničnim razgovorima i ton koji se mora stvarati u svakoj zajednici. To je mislim jedna vrlo važna promena i ja mislim da se polako političari tom novom zadatku. Znači, jedno normalizovanje odnosa koji treba da dovede do pristojnih društava na ovom prostoru. Bez toga nema ni boljeg osećanja za porodice žrtava. Ukoliko mi ne počnemo da negujemo jedan pristojan jezik, nijednoj žrtvi ni porodici neće biti bolje. Ja sam danas veoma zahvalna na ovim rečima predstavnika Srpske pravoslavne crkve zato što je to jedan veoma pristojan jezik koji prija da se čuje i to je ono bitno da konačno imamo jezik koji ćemo smatrati da je nešto novo. E to nam je svima preko potrebno i mislim da toga ima u Srbiji. Mi smo imali u Srbiji nešto što na tom... to je znači ne davno, to je 16. juna. Znači, 16 pristupnica onih koji su bili iz redova verskih zajednica. Šesnaest njih je pristupilo Koaliciji za osnivanje REKOM-a. Sveštenik Vukašin naravno nije imao pravo sad da on potpisuje pristupnicu u ime Srpske pravoslavne crkve zato što crkva ima svoju hijerarhiju i pravila, a on je u svoje lično svoje ime potpisao i on je naš član Koalicije za REKOM i naravno da kad god budu sastanci na regionalnom nivou ćemo biti obavezni da pozivamo i njega.

Bekim Blakaj: Hvala Nataša! Izvolite!

Monah Nifont: Izvinite, svi ste iscrpljeni, ali samo kratko, hteo bih da se obratim gospodinu Sinani, on je zabrinut, hoće li to uspeti u Srbiji i kaže nema šanse da to prođe u Srbiji i tako, pa hteo bih samo da podsetim, jer mislim da on ne može mnogo učiniti svojom brigom... hoće li uspeti u Srbiji ili ne. Ne mogu ni ja učiniti ništa, i hoće li inicijativa u Srbiji naći državnu podršku ili ne. Mislim da treba da svaki... i hoćete li se vi pokajati. Ja mogu da se brinem za sebe i za ono što je moj teret. Dakle, hajde svaki da krene u inicijativu i on možda će imati šansu za uspeh. U suprotnom ćemo opet pasti u osuđivanju i tako. Oprostite što sam vas uzeo vreme.

Bekim Blakaj: Zahvaljujem! Prošli smo predviđeno vreme, želeo bih da zatvorim skup.

Ajni Sinani: Ovo je očigledno, da ćemo i mi postati žrtve, sa velikom zabrinutošću sam zato i postavio pitanje, jer i danas Srbija ima teritorijalne pretenzije na Kosovo. To zna čitav svet. Dobro nam je poznat stav vlade Srbije prema Kosovu. Ovo sam želeo da kažem. Zahvaljujem!

Bekim Blakaj: Još jednom vam zahvaljujem. Verujem da ćemo imati i vas verske zajednice unutar koalicije i da zajedno primoramo vlade da formiraju komisiju. Ne samovoljno, nego uz pritisak verskih zajednica, nevladinih organizacija i međunarodne zajednice, biće primorani da formiraju komisiju. Još jednom želim da se zahvalim na odzivu za učešće. Želim posebno zahvaliti profesoru Hasanu i gospođi Kandić, Vetonu i svima vama ostalima. Želim zahvaliti prevodiocima, a što se tiče pitanja tehničke prirode svi oni koji imaju putne troškove, račun za benzin i tako redom obratite se kolegincima Dijani. Molim vas da uzmete u obzir predlog gospođe Grete da se svako na svoj način pomoli jedan minut. Hvala vam puno! Svako ko je potpisao izjavu o pristupanju može je ostaviti na stolu, što se tiče transkripta konsultacija, dobićete ga za nekoliko dana sa predlozima i vašim mišljenjima. Hvala vam puno i pozivamo vas na ručak.